ПЕТИ ДЕО

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ ТОКОМ ЗИМЕ У ИСТОЧНОЈ БОСНИ

(21. децембар 1944. -15. март 1945.)

Прва глава

ПРЕЛАЗ У ИСТОЧНУ БОСНУ И БОРБЕ НА ПРОСТОРУ ЗВОРНИК—ТУЗЛА

СИТУАЦИЈА У ДОЛИНИ ДРИНЕ

Средином децембра, под снажним притиском јединица Јужне оперативне групе НОВЈ, последње снаге немачког 34. армијског корпуса »Милер« напустиле су западну Србију. Првог јануара 1945. године из Соколца је у Власеницу упућена немачка 963. тврђавска бригада, а 18. јануара 22. пешадијска дивизија која је, после спајања са 963. бригадом, наставила пробијање преко Дрињаче ка Зворнику и даље за Бијељину, док се главнина Групе армија »Е« и даље извлачила преко Сарајева и долином Босне ка Славонском Броду.[59]

Првобитна намера Немаца била је да уз помоћ пристиглих четничких снага из Србије поврате Тузлу, где се намеравала сместити четничка ВК са својим позадинским установама и да држањем источне Босне истовремено обезбеде десно крило својих снага на сремском фронту.

Јужна оперативна група НОВЈ, дејствујући у духу наређења Врховног штаба НОВ и ПОЈ од 3. децембра 1944. године,[594] избила је 15. децембра на десну обалу Дрине, где је после ослобођења Рогачице и Љубовије пресекла пут немачким јединицама 34. армијског кор-

593) 36 НОР, 1У/32, док. 6, 25, 78, 103, 121 и 123.
594) 36 НОР, 1/15, док. 170, стр. 439.

пуса »Милер«. Истога дана, уз прихват 28. НОУ дивизије код Бадовинаца (северно од Лознице) пребацила се 17. НОУ дивизија преко Дрине у источну Босну,[595] а три дана касније према наређењу штаба 14. корпуса у рејон Курјачице пребацила се и 45. НО дивизија,[596] док је 23. НОУ дивизија отпочела са пребацивањем на леву обалу Дрине 16. децембра 1944. године.

ПРЕЛАЗ ПРЕКО ДРИНЕ

Девета НОУ бригада на одсеку Љубовије пребацила се до 23. децембра у рејон Братунца и сутрадан стигла на простор село Снагово—Каменица, а делом снага продужила ка селу Калабаче где је дошла у додир са четницима.[597])

Четрнаеста бригада је одмах после пријема наређења од штаба 14. корпуса НОВЈ у току ноћи 21/22. децембра пребацила из Малог Зворника преко Дрине у Зворник 3. батаљон и део штаба бригаде. За њим је у току дана пребачен 1. батаљон у северни део Зворника, где је остао као посада за одржавање реда. Затим је 2. батаљон упућен на положај село Пандури—Гуштери, при чему је наредио једној чети да код Церика ухвати везу са 9. бригадом и са јединицама 38. НОУ дивизије које су 18/19. децембра ослободиле Зворник, после чега су се повукле ка Тузли. Четврти батаљон је одмах после пребацивања упутио две чете у село Шепак ради успостављања везе са јединицама 45. НО дивизије, а потом је и 3. батаљон упућен из Зворника на положај село Грбавци—Нирилово брдо. У Зворнису је тада остао по један члан из сваког штаба батаљона ради организовања прелаза бојних и трупних комора. Оперативни део штаба бригаде сместио се у селу Јардан.[598]

Организовање прелаза преко реке Дрине јединица 14. бригаде, у којој су значајну улогу имали инжињер-

595) 36 НОР, 1/15, док. 182.
596) 36 НОР, 1/15, док. 186 и 196 и 1У/31, док. 96, 154 и 155.
597) 36 НОР, 1/15, док. 202 и 203.
598) 36 НОР, 1/15, док. 199, стр. 578—579, Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 15/4, 7, 16/4 и 19/4.

ци, било је и поред недостатка средстава за прелаз добро. Мештани Малог Зворника и Зворника пружили су значајну помоћ јединицама у прикупљању материјала и средстава за прелаз. Међу њима је било и неколико сплавара који су добро познавали плаховиту Дрину, те је њихова помоћ била драгоцена.

Прелаз преко Дрине одвијао се непрекидно и ноћу и дању скелама и гуменим чамцима. Борци који нису знали да пливају, гледајући како се тешко савладава водена препрека коју су вешти сплавари и веслачи крајњим напрезањем савлађивали, са страхом су ступали на пловне објекте. Велике тешкоће су настале када је отпочело пребацивање комора — коња и кола. Вода је била врло хладна, те су коњи пребацивани сплавовима. На главе су им навлачени џакови, а у недостатку ових употребљавана су ћебад и шаторска крила. Иако је бригада већ имала извесно искуство са прелаза преко Нишаве, Јужне Мораве и Црног Тимока, ипак је за прелаз преко Дрине, једне од најнеугоднијих река у Југославији, било неопходно стручно знање и већи број пловних средстава (скела, гумених и дрвених чамаца са моторном вучом), а њих је тада било сасвим мало. Овај недостатак се надокнађивао смелошћу и пожртвовањем бораца и старешина јединица.

Ступајући на тле источне Босне, борци НОВ Србије били су срдачно примљени од мештана Зворника и суседних села. Зворничани су радо одводили борце својим кућама да их почасте. Међутим, ситуација није дозвољавала да се бригада ту дуже задржи, јер су избегле четничке снаге из Србије и СДС већ биле на тлу источне Босне,[599]^ па је народу, а посебно муслиманском и хрватском живљу, запретила нова опасност.

Седма бригада је 22. децембра ујутро извршила покрет из Врхпоља и преко Љубовије сутрадан по подне стигла у Мали Зворник. Одмах после пристизања отпочела је са пребацивањем на леву обалу Дрине, где је на простору Зворник—село Грбавци остала са два бата-

599) 36 НОР, 1/15, док. 199 и 202, стр. 605—606.

љона у дивизијској резерви, док су друга два одмах упућена на простор село Глумине—Гуштери ради садејства 14. бригади у борби против четника.[600]

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИЧКО-НЕДИБ.ЕВСКЕ ГРУПАЦИЈЕ

После тешких пораза четничких и квислиншких јединица на територији Србије у лето 1944. године у борбама против јединица НОВЈ највише четничко војно и политичко руководство одлучило је да напусти Србију. Тако су се четничка Врховна команда и такозвани Национални комитет ослобођења (даље ЦНК), на челу са Дражом Михаиловићем, 24/25. септембра пребацили преко Дрине у источну Босну.[601] Његова замисао била је да са источнобосанским четничким јединицама прихвати четнике који су се повлачили из Србије, а потом да овлада простором између реке Спрече и Саве као и Тузлом, где је намеравао да смести своје позадинске установе и болницу и да ту са ослонцем на немачке гарнизоне презими.[602]

Повлачећи се испред јединица НОВЈ, остаци четничких корпуса ДМ и СДС (од 6. октобра под командом четничке ВК као Српски ударни корпус) прикупиле су се 21. октобра на простору Златибор—Ивањица—пл. Јавор одакле су наставили покрет преко Сјенице, Пријепоља и Пљеваља и средином новембра стигли на простор Чајниче—Горажде—Фоча.[60]

Крајем новембра уследило је наређење Штаба четничке ВК да се Драгослав Рачић, са општом резервом четничке ВК јачине око 2.500 четника,[604] задржи на

600) 36 НОР, 1/15, док. 203.

601) Архив ВИИ, фонд ДМ, рег. бр. ВК-В-679/1, ВК-П-362, 443/1 и фонд НОБ, к. 1267, рег. бр. 30/7; Милица Бодрожић, »Грађанске партије у Србији 1941—145«, Зборник историјских радова, Токови револуције, Београд, 1972, VIII, стр. 191.

602) 36 НОР, 1/15, док. 202, стр. 605 и 1У/31, док. 91, 101, 146 и 147.

603) »Књига о Дражи«, свеска друга, 1944—1945, стр. 207.

604) Архив ВИИ, фонд ДМ, књига депеша ЧВК — депеша бр. 10, 39, 66, 68 и 88 од 13, 16, 17 и 19. децембра 1944. и 36 НОР, 1У/31, док. 36, 44, 47, 63, 131 и 152.

достигнутом простору ради повезивања са четничким јединицама из Црне Горе које су се такође налазиле у покрету према источној Босни,[605] а остале снаге под командом Трифуновића да наставе покрет ка Тузли. С тим циљем Трифуновић је почетком децембра наредио покрет у две колоне: десна колона (Расинско-топличка, Јужноморавска и Млавско-смедеревска група корпуса, група корпуса Горске гарде, Тимочки, Авалски и Јаворски корпус јачине око 6.000 људи) под командом Драгутина Кесеровића ишла је правцем Горажде—Хан-Пијесак—Власеница—Шековићи—Симин Хан, а лева колона: Српски ударни корпус (даље: СУК) јачине око 2.500 људи, под командом генерала Стевана Радовановића, правцем Устиколина—село Бутковићи——Грабовица—Трново.[606]

У наступању ка Тузли, десна побочница, Горска гарда, на чијем се десном крилу тада нашла и 3. гранична дивизија СУК-а (из леве колоне), избила је 22. децембра на линију: село Матковац—Цапарди—Осмаци—поток Вацетина (све јужно од друма Зворник—Тузла).[607] Тога дана у зору јединице 27. НОУ дивизије су у рејону Шековића разбиле Опленачку четничку бригаду и комору Горске гарде и запленили сву муницију коју су тих дана добили преко Гојка Бороте од Немаца.[608]

605) Према депеши Захарија Остојића, командаита истакнутог дела четничке ВК за Црну Гору, Босну, Херцеговину и Санџак, бр. 429 од 5. јануара 1945. под командом Павла Буришића, тада се из Црне Горе, заједно са Немцима, повлачило око 7.500 четника и око 1.500 избеглица. Они су, након пристизања на простор Фоча—Чајниче, са општом резервом ЧВК, средином јануара 1945. наставили повлачење преко Соколовића, а општа резерва преко Подроманије ка Кривају и Кладњу (36 НОР, 1У/32, док. 87 напомена 5 и док. 175, напомена 6).

606) О бројном стању четничких снага избеглих из Србије и СУК-а види депешу бр. 48 од 16. децембра 1944. (Архив ВИИ, 1.У књига депеша ЧВК и 36 НОР, 1/15, док. 202, стр. 606; 1У/31, док. 47, напомену 6 и 1У/32, док. 20).

607) О томе је Никола Калабић депешом бр. 122 и 125 од 22. децембра обавестио четничку ВК. (Архив ВИИ, књига депеша ЧВК) 36 НОР, 1/15, стр. 578.

608) 36 НОР, 1У/31, док. 47, 91, 146 и 147 и 1У/32, док. 5, напомена 7.

Четрнаеста бригада, дејствујући у духу наређења штаба 23. дивизије, извршила је 23. децембра маневар преко југоисточних огранака Мајевице и избила у рејон Велики бријег, коса Орлић, село Китовнице и брдо Вјеначац (све северно од друма Зворник—Тузла) са циљем да спречи даљи продор четника на север ка Мајевици.[609] За време поседања положаја извиђачке патроле дошле су у додир са истуреним четничким деловима.

На новим положајима бригада је остала до 25. децембра 1944. године. У међувремену када је група официра из штаба 3. корпуса НОВЈ пошла за Београд обавестила је штаб 14. бригаде о положају јединица 38. НОУ дивизије које су тешко одолевале притиску четника ка Тузли.[610]

Главнина четничких снага Србије и Српски ударни корпус су са својим предњим деловима 25/26. децембра избили на линију: Калесија—Миљановци—Г. Петровице—Вуковије—Живинице.[611]

Јединице 3. корпуса НОВЈ у то време имале су следећи распоред: 27. НОУ дивизија после разбијања четника у рејону Шековића, са 16. муслиманском и 19. бирчанском бригадом дошла је на просторију Башиговци——Бурћевик, док је са 20. романијском бригадом још увек водила борбу против четничке заштитнице око Шековића.[612] Тридесет осма НОУ дивизија (17. мајевичка, 18. хрватска и 21. источнобосанска бригада), са положаја село Вуковије—Ковачевићи—Пожарница——Колимер, бранила је прилазе Тузли.[613]

Јединице 23. НОУ дивизије, од којих је њена 9. бригада из рејона Каменице наступала левом обалом Дрињаче у правцу Шековића и 7. бригада из рејона Глумина, западно од Зворника, прешла је у напад на четнике на простору Осмаци—Борогово. Четрнаеста

609) 36 НОР, 1/15, док. 199 и 203.

610) 36 НОР, 1У/31, док. 146, стр. 725.

611) (Архив ВИИ, 1.У књига депеша ЧВК — депеше бр. 121, 171, 247, 248, 249 и 252 од 22, 24, 26. и 28. децембра 1944. године и 36 НОР, 1У/31, док. 101).

612) 36 НОР, 1У/31, док. 83, 101 и 108.

613) 36 НОР, 1У/31, док. 92, 121, 123 и 133.

бригада је тада дејствовала комуникацијом Зворник—
—Тузла и северно од ње.[614]J

У таквој ситуацији штаб 14. бригаде је 25. децембра ујутру предузео напад на село Калесију на путу Зворник—Живинице. Први батаљон је нападао са североистока преко села Зукићи, а 2. батаљон са југоистока, од друма, преко села Јусуфовића. У Калесију су ушли без борбе. На улицама није било народа, јер су им четници пре повлачења из села забранили излаз из кућа и затим се у току ноћи повукли. Ово се исто десило и у Булатовићима и Осмацима где је ушао 3. батаљон, чији је задатак био да се повеже са деснокрилном јединицом 7. бригаде и да преко села Мемића надире у правцу Прњавора.

Истовремено је из Китовнице кренуо 4. батаљон и преко Зукића (северно од Калесије), где је ухватио везу са 1. батаљоном, продужио у село Кисељак. Осим сукоба извиђачких патрола, до јаче борбе није дошло, јер су четници настојали да се, користећи јаруге и шуме, извуку из обруча без борбе.

После поноћи 26. децембра из Калесије су упућени: 1. батаљон ка Миљановцима 2. батаљон преко села Махмутовића у правцу Пјешевице (тт 546), док је 3. батаљон из Прњавора наступао комуникацијом Зворник—Тузла према Горњим Петровицама. Четврти батаљон је у три часа ујутру кренуо из Кисељака ка селу ЈТиповице.

Неколико часова пре поласка из Калесије штаб 1. батаљона је као претходницу упутио 2. чету у село Миљановац да пројури четнике из села и ту сачека батаљон. Око поноћи чета је стигла у село, где је наишла на спаљене куће, али четника није било. Зато је продужила према селу Сврачићу. Пошто је избила на косу југоисточно од села, уочен је на даљини од 1 до 2 км четнички логор који се преко Сврачића протезао лево и десно, на дужини око два до три километра, обасјан многобројним ватрама око којих су се сасвим јасно

614) 36 НОР, 1/15, док. 199, 202 и 203.

распознавале силуете људи.[615]^ Сасвим десно од 2. чете према Пјешевици истовремено је наступао 2. батаљон, али без директне везе са четом.

У саму зору 26. децембра, када је почео да пристиже 1. батаљон, 2. чета је већ била посела положаје за напад. Штаб батаљона, који је са четом пратећих оруђа први стигао, наредио је да 2. чета одмах крене у напад. Прва четничка обезбеђења су се одмах повукла, али је са суседних положаја била отворена снажна ватра на њу. Затим је у борбу убачена 1. чета, док је 3. чета извесно време задржана у резерви. Ускоро је у борбу ступио и 2. батаљон, те се на целој дужини фронта развила борба. Под заштитом минобацачке ватре јединице 1. и 2. батаљона избиле су на јуришне положаје, али су њихове јурише у току дана четници јаком ватром и бомбама успели да зауставе.

Истовремено је 4. батаљон напао четнике у Липовици и северно од ње ухватио везу са 18. хрватском бригадом 38. НОУ дивизије. Жесток притисак на четнике са североисточне стране потиснуо их је ка Пјешевици, па су тиме угрозили десно крило 2. батаљона, због чега је батаљон морао оријентисати део снага у том правцу.

Трећи батаљон је уз пуну приправност наступао комуникацијом према Горњим Петровицама, јер је са правца југа, од Јегиновог Луга, претила опасност од четника. Потискивани од осталих снага 23. и 27. НОУ дивизије, четници су настојали да се пробију преко Горње Петровице ка Мајевици, чиме су озбиљно угрожавали леви бок 14. НОУ бригаде. На правцу 3. батаљона кретао се командант бригаде који је директно руководио борбом, док је остали део гштаба предузео мере за обезбеђење позадинских делова којима је такође претила опасност од изненадног препада четничких јединица које су лутале шумом.

Борба је вођена несмањеном жестином све до пада мрака, када су 1. и 2. батаљон разбили четнике и заузели село Сврачић и брдо Пјешевицу, а 4. батаљон са

615) Према депеши бр. 192 од 25. децембра 1944. Архив ВИИ, фоид ДМ, СУ књига депеша ЧВК, били су то четници Расинско-топличке групе корпуса и 3. граничне дивизије.

североистока село Липовице. Користећи ноћ, четници су се повукли западно од комуникације према Симином Хану и према Пожарници, где их је у току ноћи напао 4. батаљон и одбацио југозападно од друма.

На заузетом простору батаљони су се задржали до зоре 27. децембра, а затим је предузето гоњење четника. Први батаљон је преко села Кикач још у току зоре избио на друм и у маршевској колони са истуреним извиђачким патролама наставио покрет друмом према Симином Хану. Пошто је прошла раскрсницу код заселка Мравинци, лева бочна патрола је на препад заробила двојицу четника и једног убила. Била су то два средњошколца из Прокупља, који су изјавили да су силом мобилисани у Топлички четнички корпус и да се у селима југозападно од друма налазе јаке Кесеровићеве четничке снаге. Штаб 1. батаљона је после тога наредио да се изврши напад на четнике у јужном делу Ковачевог Села и заселка Пелемиш.

Изненађени и буновни четници, који су спавали по кућама, стајама и двориштима, дали су се у панично бекство према јужним огранцима Мајевице остављајући товарне и јахаће коње, неколико радио-станица и другу војну опрему. Известан број је био блокиран у кућама. Неки од њих су се предали, а други из четничког штаба бригаде са својим командантом једно време пружали су отпор из куће, али су ускоро ликвидирани.

Други батаљон је истовремено нападао јужно од 1. батаљона преко села Бобајићи ка Чакловићима. Он је такође изненадио четнике. Нашавши се између две ватре, четници су се разбежали на све стране. Највећи део је побегао према Јелици (на Мајевици). Са запада и севера нападале су јединице 38. дивизије, а 4. батаљон 14. бригаде је, гонећи разбијене четнике из рејона Пожарнице, продро у Симин Хан, где је успоставио везу са штабом 3. корпуса НОВЈ.

У овим борбама батаљони 14. бригаде заробили су већи број четника и припадника 3. дивизије (граничне) Српског ударног корпуса.

Око 13.00 часова снажним дејством батаљона 14. бригаде са севера и истока једна већа група четника

потиснута је ка 17. мајевичкој бригади 38. НОУ дивизије, на простору село Ковачевић—брдо Коса, где се већ водила тешка борба са четницима који су успели да се пробију према Живиницама. У таквој ситуацији, према наређењу штаба 3. корпуса, 4. батаљон 14. бригаде возом је пребачен до Живиница с намером да им пресече пут и спречи спајање са четничком колоном која је надирала с југа.[616] Други батаљон је самоиницијативно потискивао четнике у том правцу. Тако су оба ова батаљона заноћила 27/28. децембра у Живиницама, где су били под командом заменика команданта бригаде Мила Радовића, док је 1. батаљон остао у Чакловићима.

У захвату друма, преко села Сухопоља—Горње Петровице ка селу Тојишићи нападао је 3. батаљон 14. бригаде, а лево од њега у правцу села Вуковије требало је да дејствује један батаљон 7. бригаде, док је други њен батаљон имао задатак да истовремено нападне четнике у Јегиновом Лугу. Међутим, батаљони 7. бригаде пошли су у напад са закашњењем.[617]

У свануће 27. децембра, код села Тојишићи, 3. батаљон 14. бригаде се изненада сусрео са врло јаком четничком колоном која је по броју људства била много јача, а којој су од Јегиновог Луга, преко Вуковија и Сухопоља, пристизале у помоћ нове снаге. Трећи батаљон је одмах из покрета прешао у напад. Четници, рачунајући на своју надмоћност у људству, прихватили су борбу. Тако се развила жестока борба прса у прса. Тек са појавом јединкца 7. бригаде око 10.00 часова четници су били разбијени, те су се дали у бекство. Већином су користили међупростор 7. и 14. бригаде и пробијали се из Вуковија правцем село Тадићи—Прњавор—Калесија—Мајевица,[618] а мањим делом, са Кесеровићевом групом и деловима 3. граничне дивизије, јужно према селу Лукавици, Бедини и Лупоглави и

616) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 49/5, Извештај штаба 4. батаљона 14. бригаде од 27. децембра 1944. године.

617) 36 НОР, 1/15, док. 203, стр. 626—627.

618) Према депешама команданта Мајевичког четничког корпуса бр. 345, 410 и 411 од 3. и 4. јануара 1945. године на Мајевицу се повукла једна група од око 250 Кесеровићевих четника. (Архив ВИИ, фонд ДМ, 1.У књига депеша ЧВК).

даље на југозапад,[619J] док се известан број повлачио испред 3. батаљона 14. бригаде преко села Дубраве на запад. У овој борби 3. батаљон је у садејству са батаљонима 7. НОУ бригаде постигао врло значајан успех, јер и сам штаб батаљона у почетку није знао да води борбу против Кесеровићеве штабне групе и Горске гарде. Четници су и овде претрпели велике губитке оставивши на бојишту велики број погинулих, док је 3. батаљон имао 21 борца избаченог из строја.[62^]

Дејствујући општим правцем Калесија—Сврачић——Симин Хан, 14. бригада је у правом тренутку пресекла и разбила десну четничку колону као најјачу и најборбенију која је била спремна за упад у Тузлу. Овај успех она је остварила у садејству са бригадама 38. НОУ дивизије које су браниле Тузлу и бригадама 23. и 27. НОУ дивизије које су од Шековића и Зворника гониле главнину четничких снага и почесно је тукле и уништавале да би је најзад, уз ангажовање свих снага потукле на простору Симин Хан—Горње Петровице——Јегинов Луг—Лукавица—Бурћевак—Живинице—Бановићи. Потпуно разбијене четничке снаге су се у нереду повукле у три правца: остаци десне колоне, осим једног мањег дела, на Мајевицу; Горска гарда, Јужноморавска група корпуса и још неки разбијени корпуси са генералом Трифуновићем преко села Бановићи и планине Озрена у правцу села Јабланице и даље на Требаву, а остаци СУК-а преко села Трештенице и Лозне у Завидовиће и Маглај, где су их прихватили Немци.[621^]

После ових пораза четника, на инсистирање Милана Недића и Димитрија Љотића, остатке СУК-а и љотићевце из Сарајева и Завидовића Немци су транспор-

619) После претрпљеног пораза у борбама 26/27. децембра Кесеровић је 28. децембра јавио депеш»ом бр. 248 четничкој ВК: »Воде се огорчене борбе око села Лукавица. Потребна ми је хитна помоћ правцем: село Лупоглаво, село Зукићи и село Лукавица иначе биће цела моја колона уништена. Са малим снагама пробио сам се у Лупоглав«. (Архив ВИИ, фонд ДМ, 1Л/ књига депеша ЧВК).

620) 36 НОР, 1/15, док. 199.

621) 36 НОР, 1У/32, док. 15, 20 и 88; Архив ВИИ, фонд ДМ, ***1Л1*** књига депеша ЧВК — депеше бр. 321 од 29. децембра 1944. и бр. 347 од 3. јануара 1945.

товали у Словеиију, док су се избегле четничке снаге из Србије током јануара 1945. прикупљале на Требаву и у Посавини, где су се ослањале на немачко-усташке гарнизоне у Грачаници, Добоју, Брчком и Бијељини. Крајем јануара и у фебруару на ову просторију почели су да пристижу општа резерва четничке ВК, црногорски и херцеговачки четници, као и остаци четничких корпуса источне Босне.[622]^

У овим борбама је само 14. НОУ бригада избацила из строја близу 400 четника — 170 погинулих међу којима неколико официра и подофицира, 150 заробљених и 60 рањених. Међутим, овај број је сигурно већи, јер су се многи рањеници посакривали по шумама. Том приликом заплењена је и већа количина ратне технике: 4 холандска митраљеза, 2 минобацача, неколико пушкомитраљеза, 100 пушака, 70 коња, 2 радио-станице и око 5.000 пушчаних метака и разног другог материјала.

Четрнаеста бригада је имала 8 погинулих, 25 рањених и 13 несталих бораца (већином из 3. батаљона — 4 погинула, 4 рањена и 13 несталих).[623]-'

Овом приликом је испољена велика самоиницијатива команди чета, командира водова и десетина, па и бораца. Поједине чете, водови и десетине гониле су четнике и десетак километара према планини Мајевици. Изнемогли четници су се скривали по кућама, стајама, шуми и јаругама. Пошто се на подручју Мајевице појавио тифус, четници су покушали да то искористе, па су на неким кућама истицали упозорење поред црвеног крста »тифус«. Прозревши намеру четника, борци 14. бригаде су похватали десетак четника, а Воја, командир вода чете пратећих оруђа 1. батаљона, пронашао је скоро комплетну хируршку четничку болницу, коју је преузела болница 23. НОУ дивизије.

Из многобројних постојећих докумената види се да су избегле четничке снаге из Србије, заједно са Српским ударним корпусом (бивша СДС), у борбама од 23. до 28.

622) О четничким снагама ЈВУО види 36 НОР, 1У/34, док. 17, напомена 4.

623) 36 НОР, 1/15, док. 199, 202 и 203, 1У/31, док. 147 и 1У/32, док. 4; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 27/4, Наређење штаба 14. бригаде од 29. децембра 1944. године.

децембра 1944. године доживеле један од својих најтежих пораза изгубивши више од половине људства.[624j]

У разбијању ове најјаче четничке групације истакле су се све јединице 3. и 14. корпуса НОВЈ, а међу њима и 14. бригада. Обавештавајући штаб 14. корпуса о њеном успеху, штаб 23. НОУ дивизије је писао:

»У свим овим борбама нарочито се истакла 14. бригада која је Немцима, а још више четницима задала велике ударце и нанела велике губитке. Њен рад запажен је и од стране Штаба III корпуса.. .«[625])

А 29. децембра дао је предлог за похвалу у коме се, поред осталог, каже:

»Овом приликом предлажемо вам нашу 14. бригаду на челу са командантом Јованол! Митићем за похвалу. . .«[626]J

Штаб 14. корпуса НОВЈ је 4. јануара 1945. године упутио оперативни извештај штабу Јужне оперативне групе НОВЈ о борбама против четника од 23. до 28. децембра у којем је дао похвалну оцену о раду јединица 23. дивизије. Тако је, поред осталог, истакао следеће:

»У овим борбама нарочито се истакла 14. српска бригада под командом друга Јована Митића, као и у ранијим борбама на Дрини. За ове успехе у борбама 14. бригада је похваљена од стране штаба овог корпуса Наредбом бр. 1 од 1. јануара 1945. године и истаккута за пример осталим јединицама овог корпуса.

За успешне операције у чишћењу и разбијању четиика око Тузле Штаб III корпуса НОВЈ својом Наредбом од 22. XII 1944. године одао је захвалност и признање бригадама XXIII дивизије, под командом пуковника Миладина Ивановића. Приличан део бораца и руководилаца XXIII ударне дивизије је за показане успехе у борбама на Дрини и у источној Босни предложен за одликовање.«[627])

Успешна дејства јединица НОВ Србије у источној Босни наишла су на велики одјек. При уласку у Тузлу јединице 23. НОУ дивизије биле су врло срдачно по-

624) Архив ВИИ, фонд ДМ, ЦЈ књига депеша ЧВК — у депеши бр. 606 од 19. јануара 1945. пише: »да су спали: Авалски (корпус — прим. аутора) на 750, Калабић на 1.200, Кесеровић на 700, Рачић на 500 људи и да се налазе према Бијељини, да су код Тузле тучени и да је Калабић изгубио целу комору...«

625) 36 НОР, 1/15, док. 203, стр. 629; 1У/31, док. 125 и 1У/32, док. 88.

626) Архив ВИИ, к. 1068, рег. бр. 55/3.

627) 36 НОР, 1У/32, док. 4 и 20; 1У/31, док. 147.

здрављене од свих грађана Тузле и околних села. Сваки сусрет бораца и народа пропраћен је манифестацијом братства и јединства у борби против свих непријатеља Југославије. Био је то незабораван доживљај за борце НОР из Србије.

2/6
1090

НАРЕДБА БР. 1

ШТАБА XIV СРПСКОГ КОРПУСА ЗА 1 ЈАНУАР 1945 ГОДИНЕ.

I

ПОХВАЛА 14 БРИГАДЕ XXIII СРПСКЕ УДАРНЕ ДИВИЗИЈЕ.

I

Од 15 до 31 децембра 1944 год. 14 бригада XXIII српске ударне дивизије, водила је успешне и крваве бојеве са окупаторским трупама и домаћим изродима и плаћеницима. У борбама код Губовије.- Зворника и Тузле истребљено је много непријатељских војника и уништено и заплењено много ратне технике. Само у борбама, које је ова бригада у садејству јединицама XXXVIII дивизије III корпуса водила, 27 и 28 децембра 1944 године на сектору Тузле, постигла је следећи успех; заробила 15о четника, убили 11о неђу којима 3 официра и ранила преко 6о.

Заплењено је 1оо пушака, 4 тешка митраљеза, 2 пушкомитраљеза, 4 стројнице, 64 товарна коња и много ратног материјала.

За показану храброст, издржљивост и за постигнути успех у овим борбама

П О Х В А Љ У Ј Е М О :

борце, подофицире, политичке комесаре и команданте 14 српске бригаде XXIII ударне дивизије и истичемо је за пример осталим нашим бригадама.

Слава борцима палим у борбама за слободу и независност наше домовине.

Предњу наредбу расписати свим јединицама и прочитати пред стројем.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ.

ПОЛИТКОМЕСАР
пуковник,

КОМАНДАНТ
пуковник,

Н.О.В.Ј. ШТАБ XIV СРПСКОГ КОРПУСА

Наредба Штаба 14. корпуса НОВЈ од 1. јануара 1945. о похвали 14. НОУ бригаде

Друга глава

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРАВЦУ ТУЗЈ1А—ГРАЧАНИЦА—ДОБОЈ

СИТУАЦИЈА ПОЧЕТКОМ 1945. ГОДИНЕ У ИСТОЧНОЈ БОСНИ

Продором јединица Јужие оперативне групе НОВЈ средином децембра у источну Босну, где је успоставила везу са 3. корпусом НОВЈ,[628]^ и разбијањем четничко--недићевске групације немачка команда Групе армија »Е«, са седиштем у Сарајеву,[629]' била је присиљена да се одрекне ширег простора у средишту источне Босне. Да би обезбедила извлачење својих снага са југа на север, она је са јаким снагама посела гарнизоне у долини Праче, Босне, Дрине и Саве, где су се тада налазиле усташко-домобранске јединице. Око ових немачко--усташких гарнизона у току зиме на Требави и Посавини окупљали су се остаци четничких снага избеглих из Србије, босанско-херцеговачки четници и четници Црне Горе,[63°]Ј који су се тада повлачили заједно с немачким јединицама.

У Сарајеву се од 1. јануара налазио штаб немачког 21. армијског брдског корпуса, чије се оперативно подручје протезало: Вишеград—Рогатица—Власеница—Со-

628) 36 НОР, 1У/32, док. 25.

629) Она је ту приспела средином новембра 1944, а средином јануара 1945. премештена у Нову Градишку (Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 70, рег. бр. 3/3.

630) 36 НОР, 1У/32, док. 87 и 175, напомена 6 и 1У/34, док. 17.

колац—Сарајево—Зеница—Добој са основњим задатком да обезбеди извлачење немачких снага поменутим правцем 631; под његовом командом биле су и усташко-домобранске снаге на том правцу.[632]

У северном делу источне Босне налазиле су се јединице 34. армијског корпуса »Милер«, и то: на сектору Брчког делови 7. СС дивизије »Принц Еуген« и остаци 1. и 2. пука белогардејског Руског заштитног корпуса; у рејону Бијељине Пуковска група »Скендербег« и неколико самосталних батаљона за обезбеђење комуникација.[633] Задатак овог корпуса био је обезбеђење немачког десног бока на сремском фронту и прихват јединица које су се повлачиле током зиме долином Дрине и Босне. Под његовом командом је била и 12. усташко-домобранска дивизија са седиштем у Брчком, где је био и стожер (штаб) 12. усташког здруга (бригаде) јачине осам бојни (батаљона), док се стожер 3. горског здруга (»босански планинци«) јачине десет бојни налазио у Грачаници. Оперативно подручје ове усташко-домобранске дивизије захватило је простор између река Саве, Дрине, Дрињаче, Криваје и реке Босне до Модриче.[634] У Добоју је био стожер 15. усташко-домобранске дивизије и стожер 16. домобранског здруга са бојнама на обезбеђењу комуникација у долини Босне и Добој—Брод.[635]

631) Под команду 21. армијског корпуса стављене су: 963. тврђавска пешадијска бригада и 22. пешадијска дивизија на сектору Соколац—Власеница—Зворник; 181. пешадијска дивизија на мостобрану Вишеград—Горажде; 964. тврђавска пешадијска бригада на сектору Трнова; 104. ловачка дивизија и 4. и 5. пук белогардејског Руског заштитног корпуса на сектору Сарајево—Зеница—Травник и 297. пешадијска дивизија која се повлачила преко Вишеграда, Сарајева и Добоја и 24. јануара напустила Босну (Архив ВИИ, к. 2, рег. бр. 12/1; к. 6, рег. бр. 1/5; к. 12, рег. бр. 5/1; к. 13, рег. бр. 16/2а; 36 НОР, 1У/32, док. 21, 25 и 103 и ХН/4, док. 187).

632) 36 НОР, 1У/32, док. 179 и ХН/4, док. 181.

633) 36 НОР, 1У/32, док. 155 и ХН/4, док. 175, 176, 183, 185, 191 и 192 и Архив ВИИ, к. 2, рег. бр. 12/1.

634) 36 НОР, 1У/31, док. 161, Преглед јединица заповједништва 2. зборног подручја НДХ од 8. децембра 1944. године.

635) 36 НОР, 1У/32, док. 159, напомена 3, и ХИ/4, док. 181.

Јужна оперативна група НОВЈ (1. јануара 1945. године преформирана у 2. армију ЈА) састава: 14. и 3. корпус (само у оперативном погледу), 17. и 28. НОУ дивизија,[636^] дејствујући у духу плана Врховног штаба НОВ и ПОЈ, предузела је мере за блокаду немачких снага у Бијељини и за напад на усташко-домобрански гарнизон у Грачаници и Власеници, где је 1. јануара стигла немачка 963. тврђавска пешадијска бригада.[637)]

После разбијања четника 23. НОУ дивизија је 29. децембра са 7. и 9. бригадом предузела чишћење простора јужно од реке Спрече. Седма бригада је из рејона Миљановца и Сухопоља пребачена возом до Пурачића, одакле је предузела чишћење просторије села Кртове, Деветака и Милиног Села и даље ка планини Озрен, док је 9. бригада из рејона села Грачанице, Лукавице и Башиговца избила на линију Пољице—Трештеница—Бановићи и наставила са извођењем према планинама Коњуху и Озрену.

Истовремено је, према наређењу штаба дивизије, штаб 14. бригаде повукао 2. и 4. батаљон из рејона Живиница и села Бурћевика и упутио на простор Крека——Бистрац, где се тада налазио и противколски дивизион 2. артиљеријске бригаде, а 1. батаљон у Букиње и 3. батаљон са заробљеним четницима у Тузли где их је предао ОЗН-и. Штаб бригаде се, такође, сместио у Тузли.[638^]

За време боравка бригаде на простору Тузла—Бистрац време се нагло погоршало, снег је почео да пада, тако да је покрет јединица био знатно отежан, па и снабдевање, нарочито муницијом. Због тога су, према наређењу штаба 14. корпуса НОВЈ,[639^] батаљонске ко-

636) Архив ВИИ, к. 25/А, рег. бр. 1/2; Наредба Врховног штаба НОВ и ПОЈ од 1. јануара 1945. године.

637) Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 73, рег. бр. 49/1, Изјава ратног заробљеника пуковника Клоца (К1о12), ко.манданта те бригаде и 36 НОР, 1У/32, док. 25, Заповест штаба 2. армије ЈА од 5. јануара 1945. године.

638) 36 НОР, 1У/32, док. 70; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/9, Извештај штаба 14. бригаде од 14. јануара 1945. године.

море тада замениле колска превозна средства товарним коњима, а ускоро су уведене и саонице, нарочито у бригадној интендантури. Тада је из бригадне интендантуре коморе батаљонима дотурена већа количина интендантске и друге опреме ради њиховог оспособљавања за дужа самостална дејства.

После дводневног одмора дошло је до померања јединица према Грачаници. Тако је 2. батаљон пребачен на простор Пурачић—Лукавац, а 3. батаљон у Смолићу, док се штаб бригаде преместио у фабрику Лукавац. На овом простору бригада је попуњена новим борцима из допунских батаљона.

НАПАД НА ГРАЧАНИЦУ

Четвртог јануара, у вези са предстојећим дејствима 2. армије, 23. НОУ дивизија, јачине 14.150 бораца, добила је задатак да »ликвидира непријатељски гарнизон у Грачаници и четничке групе на простору Буквица——Смрдан—Пакленица—Брезићи« (јужно од Спрече), а потом да продужи продор према Добоју.[640]^ С тим циљем штаб дивизије одлучио је да са 14. бригадом ликвидира усташко-домобранско упориште у Грачаници, а са 7. бригадом четничке групе на планини Озрену и продужи дејства у правцу Маглаја, док је 9. бригаду задржао у резерви у рејону села Прокосовићи, Бистрац и Прлине.

После краћег предаха 14. бригада је, према наређењу штаба дивизије, 4. јануара ујутро из рејона западно од Тузле извршила покрет у правцу Градачца, где је стигла око 17.00 часова. Њен 1. батаљон се налазио у селу Тиња, 2. батаљон у Лисовићу, 3. батаљон и оперативни део штаба бригаде са прихватним превијалиштем у селу Подорашје, 4. батаљон са четом против-

639) У наређењу штаба 14. корпуса НОВЈ од 29. децембра 1945. штабовима дивизија о томе је, поред осталог стајало: »Интедантуре и коморе батаљона имају бити искључиво на товарној стоци...« (36. НОР, 1У/31, док. 126).

640) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 3/7.

колских пушака у селу Брезик и штаб бригаде са трупном и бојном комором у селу Добрња. На том простору бригада је заноћила и предузела мере за извиђање и обезбеђење према Градачцу и Грачаници.[641]^

Истога дана око поноћи стигло је наређење од штаба дивизије[642]^ штабу 14. бригаде да у току ноћи 5/6. јануара са бригадом ликвидира усташко-домобрански гарнизон у Грачаници јачине око 1.000 војника, а делом снага, уз садејство 1. батаљона 7. бригаде, четничку групу на простору Босанско Петрово Село—Карановац—Бољанићи. Посебно је наглашено да се јединице за време напада обезбеде од изненађења из правца Срнице и Добоја.[643]^ У духу наређења штаба дивизије штаб 14. бригаде је приступио организовању напада. Упућене су извиђачке групе у правцу Грачанице, Срнице и Добоја. Штабовима батаљона је издато наређење за покрет према Грачаници, при чему су упознати са задатком бригаде. Бригада је по снажној вејавици, преко села Цветковићи, Цаге, Мехићи, стигла у 20.00 часова у рејон села Горња и Доња Ораховица. Њени позадински делови који су ишли преко Шикуља стигли су у село Прлине, а Допунски батаљон у село Шикуље, док су преостали позадински и штапски делови дошли у рејон села Чифлук—Хамзићи.

У Авдићима је штаб 14. бригаде саопштио штабовима батаљона дефинитиван план и одлуку о нападу на Грачаницу. Том приликом су 1. и 3. батаљон под непосредном командом заменика команданта бригаде Мила Радовића добили задатак да обухватом са северозапада, између друмова Добој—Тузла и Сокол—Грачаница, са тежиштем преко брда Грич, нападну усташки гарнизон у Грачаници остављајући 3. чету 3. батаљона у резерви у рејону села Бабићи—Пашалићи. Други и 4. батаљон су имали задатак да нападну Грачаницу са источне и

641) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 3/7.

642) Штаб 14. бригаде је 5. јануара 1945. у 2.00 часа упутио извештај штабу 23. дивизије о примљеном наређењу. (Архив ВИИ, к. 1069, рег. бр. 23/2.

643) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 10/9.

југоисточне стране, између друма Соко—Грачаница и реке Спрече при чему је требало да 4. батаљон усмери своја дејства преко брда Дурач, а две чете 2. батаљона да после пребацивања на леву обалу Спрече, у садејству са 1. батаљоном 7. НОУ бригаде, протерају четнике из села Сочковац и Бољанић, а потом да с јужне стране садејствују главним снагама при заузимању Грачанице. Резерва коју су чиниле 3. чета, чета пратећих оруђа 2. батаљона и чета противколских пушака (без једног вода) налазиле су се у рејону села Дурач. На истом правцу било је предвиђено и дејство противколског дивизиона 2. артиљеријске бригаде.

Време за почетак напада одређено је у 1.00 час 6. јануара 1945. године.

Командно место штаба бригаде одређено је у рејону села Дурач на комуникацији Тузла—Грачаница.[6441]

После пријема задатка и упутстава за садејство између батаљона јединице су кренуле на извршење задатка:

— 1. батаљон је из рејона Г. Ораховице преко села Пискавица, Пашалићи и брда Вепар (прешао западно од пута Пискавица—Грачаница) са севера стигао у зору пред усташке положаје на брду Грич—Борик. Том приликом је патрола 1. чете заробила једног усташу кога је после краћег саслушања команда чете упутила у штаб батаљона. Ускоро је 1. батаљон прешао у напад, али су се усташе брзо снашле и отвориле снажну ватру по стрељачком строју који се нашао на снегу и брисаном простору. Међутим, и поред тога напад је настављен;

— 3. батаљон, ојачан водом противколских пушака, кренуо је из Горње Ораховице и преко села Пискавица, Пашалићи и Бабићи, где је оставио 3. чету као бригадну резерву са којом се налазио заменик команданта бригаде, избио у Стјепан Поље и на комуникацију Добој—Грачаница. Задатак батаљона је био да затвори правце од Добоја и Сокола и обезбеди полећину 1. ба-

644) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/9, Извештај 14. бригаде од 14. јануара 1945. године.

таљону за време напада на гарнизон у Грачаници. Наступајући према Стјепан Пољу 3. батаљон је потпуно изненадио усташко-домобранске страже у поменутим селима, па је осим мањег плена заробио 12 усташа и зеленокадроваца и онеспособио телефонске везе између Добоја и Грачанице. Штаб батаљона је телефоном из Стјепан Поља позвао заповедника гарнизона у Грачаници и захтевао од њега безусловну предају гарнизона. Напад на Грачаницу, а посебно изненадни продор овог батаљона у њену позадину, у први мах је створио пометњу међу усташко-домобранским јединицама;

— 4. батаљон је преко Горње и Доње Лохиње у зору напао Грачаницу са источне стране, између друмова Грачаница—Сокол и Грачаница—Тузла, с тим што је једну чету задржао у рејону Лохињске косе у резерви. Међутим, усташе су га дочекале јаком ватром из дрвено-земљаних бункера са брда Стражевац (к. 336)——к.393—Дурач тако да се око њих развила жестока борба;

— 2. батаљон (без 3. чете) кренуо је око 23.00 часа из Доње Ораховице ка Ораховичком пољу, одакле се у току ноћи 5/6. јануара са свега једним чамцем пребацио до 8.00 часова 6. јануара на леву обалу Спрече западно од Босанског Петровог Села и нападао четнике у селу Какмуж и Сочковац потискујући их према Карановцу, док су његове 3. чета и чета пратећих оруђа поселе положаје у рејону села Дурач као бригадна резерва са задатком затварања друма Грачаница—Тузла и за интервенцију, према потреби. Ту је стигао штаб бригаде и командант дивизије, одакле су руководили нападом на Грачаницу.

Иако је напад на усташке положаје око Грачанице почео из покрета и са великим закашњењем и без посебних припрема, он се у првој фази успешно развијао, захваљујући постигнутом изненађењу и дејству из позадине 3. батаљона који се налазио у рејону села Стјепан Поље. Користећи тренутну збуњеност усташа и домобрана, делови 1. батаљона су преко брда Грича и 4. батаљона преко брда Дурач успели да заузму неколико зграда на периферији града. Када је почело да се раз-

дањује, њихов напад је подржала чета пратећих оруђа. Истовремено је главнина 2. батаљона на левој обали Спрече потисла четнике до Карановца, али је изостало садејство једног батаљона 7. бригаде преко Босанског Петровог Села, те је дејство 2. батаљона морало бити обазриво и без већег ефекта и утицаја на борбу за Грачаницу. У међувремену јаке усташко-домобранске јединице, које су се налазиле у граду, и усташке јединице протеране из Стјепан Поља од 3. батаљона после успостављања везе са немачким гарнизоном у Добоју почеле су да се срећују и појачавају спољну одбрану града. Међутим, и поред тога, притисак 1. и 4. батаљона био је све јачи тако да је борба око 9.00 часова достигла свој врхунац.

У тој ситуацији штаб 3. батаљона под утиском постигнутог успеха и сувише се удаљио од основног задатка и без везе са својом 3. четом у рејону Бабића и 1. батаљоном, којег је требало обезбеђивати с леђа за време напада, допустио да га пристигла усташка појачања из правца Добоја и са Требаве, преко села Бријеснице, Хамзића и Малешића, опколе на простору Стјепан Поља.

Пушкомитраљезац на положају при нападу на Грачаницу 6. јануара 1945.

Нашавши се опкољен са свих страна и под снажним ударом усташких плотуна, штаб 3. батаљона је наредио пробој у правцу 1. батаљона преко села Бурићи и предела Борик. На челу батаљона у пробој је пошао командант Милан Радујко, а у заштитници је остао политички комесар батаљона Живко Лукић. Тада је настала жестока борба у којој је на 3. батаљон јуришало око 2.000 усташа и домобрана с циљем да га униште или заробе.

Приликом пробоја 3. батаљона преко усташких положаја (село Лендићи—Бурићи—Борик) дошло је до борбе прса у прса. Том приликом су погинули командири чета Видоје Аранђеловић и Момчило Стојановић, као и знатан број бораца, али и поред тога батаљон је успео да се пробије према десном крилу 1. батаљона. Чим се сазнало да се ради о пробоју 3. батаљона 1. и 2. чета 1. батаљона су са освојених положаја Јавор Махала—брдо Грич отвориле жестоку ватру у бок усташко-домобранских јединица и омогућиле 3. батаљону да се око 13.00 часова повуче преко села Бабићи ка Пашалићима.

У овој борби 3. батаљон је имао 30 погинулих, 23 рањена, 3 заробљена и око 62 нестала борца.[64]^

Према томе, било је укупно 118 бораца и старешина избачено из строја, међу којима 12 руководилаца (од којих пет погинулих, два нестала, три рањена и један заробљен). Истовремено је на бојишту од наоружања остало: 1 тешки митраљез »максим«, 1 минобацач 82 мм, 2 противколске пушке, 6 пушкомитраљеза, 11 аутомата и 69 пушака, док је 3 пушкомитраљеза оштеће-

645) Међу несталима био је и Божидар Алексић из Рипња код Београда, борац-пушкомитраљезац 1. чете 3. батаљона. Према његовој изјави (налази се код аутора) он је са десетином одређен у пратњи Живка Лукића, политичког комесара 3. батаљона за време пробоја из окружења. Описујући ову борбу, он каже да је око 9.00 часова настао најтежи тренутак за њих када су Немци из правца Добоја и усташе са Требаве у јуришу настојали да их похватају живе. У том отпору Лукић је пао тешко рањен, а десетина је била разбијена, те се спасавао ко је како могао. После двадесетак дана скривања код сељака у селу Бољанићи он се вратио у 14. НОУ бригаду. Исто тако, после неколико дана, вратио се известан број несталих.

ню>646;]}ио је то први и најтежи пораз овог батаљона од његовог постојања.

Усташе, понете овим успехом, ангажовањем главних снага из покрета извршиле су снажан напад на 1. батаљон. Пред надмоћнијим снагама јединице 1. батаљона 14. бригаде биле су принуђене да пређу у одбрану. Усташе су у више наврата поновиле нападе. Ускоро су на положај стигли заменик команданта бригаде и помоћник политичког комесара 1. батаљона, који још нису знали за пораз 3. батаљона. Упознавши се са ситуацијом која је била врло неповољна на овом положају, заменик команданта бригаде је наредио команди 1. и 2. чете да по сваку цену издрже до мрака, а затим је пошао у 3. батаљон. Јуриши усташа и домобрана су се стално понављали. Губици обеју страна били су озбиљни. У жестокој борби смртно је рањен и Маринко А. Приморац, заменик командира 1. чете. Санитетско превијалиште батаљона и четни болничари интензивно су радили.

Трећа чета 1. батаљона дејствовала је у захвату комуникације Сокол—Грачаница и водила тешку борбу са посадом Грачанице која је покушала да избије у позадину јединица 1. батаљона на Гричу. Негде око 16.00 часова усташе и домобрани су извршили снажан јуриш на положаје 1. и 2. чете, те се један део бораца морао повући, тако да је на положају из обе чете остало нешто више од половине бораца, који су се крајгвим напором одупирали усташком налету. Десно крило је било потпуно незаштићено. Међутим, са падом мрака усташко-домобрански јуриши су спласнули, али је ва-

646) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 10/9, Извештај штаба 14. бригаде од 12 јануара 1945; у извештају штаба 14. бригаде од 6. и 8. јануара 1945. поткрале су се извесне грешке, као што су: »храбро је пао друг Живко Лукић, политички комесар 3. батаљона«. Међутим, њега су тада усташе заробиле, па је почетком априла 1945. године био разменом заробљеника ослобођен. Такође се у извештају од 8. јануара каже да је погинуо и помоћник политичког комесара 3. чете Гојко Лазаревић, што је нетачно. Према извештају штаба 14. бригаде од 9. јануара 1945. он се после неколико дана лутања у непријатељској позадини вратио поново у своју јединицу (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 2/9, 4/9 и 5/9).

Дејство минобацачког одељења за време напада на Грачаницу 6. јануара 1945.

тра још извесно време и даље била јака с обе стране, иосле чега се постепено смиривала. Команде чета биле су озбиљно забринуте због откривеног десног бока и могућности да их усташе заобиђу и избију у позадину, јер су већим делом били из села око Грачанице и добро познавали терен. Стога је тамо био оријентисан један вод.

Око 21.00 час стигао је курир из штаба 1. батаљона и донео наређење за повлачење са положаја. Повлачење је извршено без сметњи. Око 22.00 часа у село Пашалићи стигао је цео 1. батаљон, где је и преноћио уз јача обезбеђења према Грачаници.

Извлачењем 3. батаљона из борбе као и ситуација настала непосредно после тога, када је 1. батаљон био принуђен да се брани, утицали су и на дејство осталих батаљона. Четврти батаљон је био приморан да обрати већу пажњу на своје десно крило, јер је дошло до потпуног прекида и онако слабог садејства са 1. батаљоном. Користећи насталу ситуацију, усташе су се средиле и потисле га из заузетих кућа на источној периферији, али и поред тога он је наставио са нападом у току ноћи

6/7. јануара. Други батаљон на левој обали Спрече после разбијања четника избио је предвече до Карановца. Међутим, његово садејство са 1. батаљоном 7. бригаде у нападу на Грачаницу са јужне стране је изостало.

Сумирајући дејство бригаде за време првог дана напада на Грачаницу, произлази да не само што овај напад није успео већ је донео и супротан ефекат: један део снага је због неуспеха извучен из борбе, други део се бранио, а само једна трећина снага је директно нападала усташко-домобрански гарнизон. То је био први озбиљнији неуспех 14. бригаде од њеног постојања, а он је дошао као последица слабе процене непријатеља и недостатка артиљеријских оруђа, па и недовољног учешћа минобацача јер није било довољно мина. Са друге стране, превише оптимистички расположени штаб 3. батаљона, који до тада није знао за пораз своје јединице, заборавио је на основни задатак постављен од штаба дивизије и штаба бригаде.

Штабу 14. бригаде је наглашено да се у Грачаници налази око 200 усташа и зеленокадроваца, а на сектору око града близу 1.000 и да у моралном погледу, осим усташа, лоше стоје. Овакав закључак о непријатељу је довео до тога да се у напад кренуло из покрета, без већих припрема[647] са циљем да постигне изненађење и оно је, без обзира на извесно закашњење, постигнуто. Међутим, стварна јачина непријатеља на сектору Грачанице била је много већа: »преко 3.000 усташа и зеленокадроваца«[648] и делови 4. оружничке пуковније.[649]

647) Штаб 14. корпуса НОВЈ у свом извештају од 20. јануара 1945. пише: »Ноћу 6/7. ов. мес. 14. бригада је извршила напад на непријатељско упориште Грачаницу и водила борбу 7. јануара читав дан. Напад није успео из разлога што није био добро организован и припремљен и што се није знала права јачина непријатељског гарнизона у њој.« (36 НОР, 1У/32, док. 101, стр. 461). Овде је направљена омашка у погледу датума. Борба је почела ноћу 5/6. јануара, а завршена је 8. јануара ујутро.

648) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 10/9 и 13/9 и 36 НОР, 1У/32, док. бр. 45 и 70.

649) Према извештају те пуковније од 25. јануара 1945. напад на Грачаницу је почео 6. јануара ујутру и трајао је до 8. јануара ујутру (Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 149 Е, рег. бр. 57/10-2 и к. 46, рег. бр. 8/1).

У самој Грачаници и на положајима око ње тада су се налазили: команда 3. горског здруга (»босанских планинаца«) са 3, 5. и 9. бојном[650]^ и 4. усташка бојна (бивша 25).[651]J Према каснијим сазнањима у овом месту је била још једна усташка бојна.[652]^ Сем тога, овај гарнизон могао је да рачуна и на помоћ Немаца из Добоја, као и на извесну помоћ четника мештана. Око града, на доминантним висовима и косама; налазили су се добро изграђени дрвено-земљани бункери, а и неке зграде на периферији насеља биле су преуређене за одбрану. Око њих су се налазили ровови, а испред њих жичана препрека од три и више редова. Све ово потврђује да је Грачаница била припремљена за дуготрајну одбрану. Да је то тако показаће каснији догађаји и интервенције Немаца. Њима је гарнизон у Грачаници служио као предстража за одбрану Добоја и комуникација у долини Босне којима су се извлачиле трупе Група армија »Е« према Славонији.

После краћег предаха и сређивања јединица, посебно 3. батаљона, уследило је наређење штаба 14. бригаде да се напад на Грачаницу обнови сутрадан око 3.00 часа. С тим циљем је у току ноћи 6/7. јануара извршено извесно прегруписавање снага:

— 3. батаљон, услед великих губитака и још увек недовољно спреман за борбу (осим његове 3. чете), пребачен је у рејон села Горња Лохиња са задатком да затвори правац Сокол—Грачаница;

— 4. батаљон, који је још био у борбеном додиру са непријатељем, делимично је померен јужно од брда Дурач, а тежиште напада му је усмерено преко к. 309 и брда Стражевац, док је на његово лево крило, из ре-

650) 36 НОР, 1У/31, док. 161 и 1У/32, док. 155, Извештај штаба 23. дивизије од 29. јануара 1945; Архив ВИИ, к. 409, рег. бр. 10/4 и 11/4 и фонд НДХ, к. 112, рег. бр. 4/20-1.

651) Према наређењу заповједништва 12. усташког здруга од 8. децембра 1944. преименован је у 4. усташку бојну (36 НОР, 1У/31, док. 161). Према заповести исте бојне од 14. децембра она је имала четири сатније — чете (Архив ВИИ, к. 114/8, рег. бр. 8/6-1).

652) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 18/9.

јона Дурач, привучена 3. чета 2. батаљона којој је наређено да му, преко села Прибава, садејствује за време напада;

— 1. батаљон је померен источно од друма Сокол——Грачаница, на брдо Вепар и Стражба, са задатком да нападне северни део града (Српску варош) и заселак Драпнићи.

У предвиђено време 1. и 4. батаљон, ојачани 3. четом 2. батаљона, кренули су са полазних положаја у напад.

Користећи ноћ и снежну вејавицу батаљони су, рашчлањени по четама и водовима, избили испред жичаних препрека када су на њих усташе и домобрани отворили ватру из свих пешадијских оружја. Тада су и јединице НОВ отвориле ватру по њиховим бункерима, а затим прешле у напад. Међутим, добро организованом ватром из бункера и појединих кућа, а услед несналажљивости, јединице НОВ су биле заустављене. Напад је поновљен, а број погинулих и рањених се стално повећавао. У свитање, због опасности да се јединице у току дана не нађу на брисаном простору и снегу, наређено је да се повуку на полазне положаје и да се припреме за нови напад који је предвиђен за 18.00 часова истога дана.[653j]

Истога дана око 5.00 часова 2. батаљон (без 3. чете) продужио је напад из Карановца према Бољанићу, где је разјурио четнике. Резултат овога напада био је један заробљен, тројица рањена и двојица погинула.

Пошто су се четници Зеничког одреда са Озрена спустили иза његових леђа, између села Карановца и Сочковца до реке Спрече, то се, према наређењу штаба бригаде, око 11.00 часова 2. батаљон повукао преко Карановца ка Босанском Петровом Селу. На косама источно од Сочковца четници су га сачекали и напали из неколико праваца. После оштре борбе батаљон се пробио из четничког окружења и продужио ка Петровом Селу. Том приликом је једна група бораца, која је била у патроли, изгубила везу, те су је четници заробили. После 20 дана из четничког заробљеништва је побегао

653) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/9.

Живомир Јовић Жика из села Пољане код Пожаревца, док су остала двојица нестала. Сутрадан су ове две чете 2. батаљона извршиле покрет из Босанског Петровог Села и код Пурачића прешле на десну обалу реке Спрече и отишле у Муслимански Лукавац, где су стигле и остале јединице овог батаљона.

Припремајући се за трећи напад на Грачаницу, 1. и 4. батаљон су у току дана извршили извиђање непријатељских положаја (бункера) око Грачанице и предузели друге мере. У наређењу штаба бригаде је подвучено да напад почне у 18.00 часова и ако град не падне до 24.00 часа истога дана, да се батаљони повуку из борбе и пребаце у рејон Добошница—Бистрац.

У току дана усташе су покушавале да противнападом преко брда Стажевац одбаце лево крило 4. батаљона. Међутим, у томе нису успели, па је дан протекао уз повремено отварање митраљеске и пушчане ватре без неког ефекта.

У 18.00 часова 7. јануара 1. и 4. батаљон поново су извршили напад. Чете су брзо стигле до жичаних препрека и настојале да их, уз помоћ бомбаша, заузму. Али, усташе су, осветљавајући терен ракетама, успешно тукле све прилазе бункерима и појединим зградама на периферији вароши. Једино је 3. чета 4. батаљона имала нешто више успеха — заузела је један бункер и покушавала да продре у град, али је ускоро и она одбачена.

У овим јуришима јединице 14. бригаде су имале знатан број избачених из строја, нарочито рањених. После два сата борбе и штаб бригаде је уочио да је без употребе тешког наоружања и рушења бункера немогуће заузети Грачаницу и да су борци у дводневним даноноћним борбама потпуно исцрпљени и уморни, па је, у вези са наређењем штаба дивизије, захтевано да се батаљони ујутру 8. јануара извуку из борбе.[654] -* Тако је борба без много изгледа на успех настављена до сванућа, када је под заштитом делова 4. батаљона са Лохињских коса отпочело извлачење:

654) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 5/7. Наређење штаба 14. бригаде од 7. јануара 1945.

— 1. батаљон се повукао на простор Горње Ораховице, одакле је наставио покрет у току дана ка Тузли и предвече стигао у села Прлине и Шикуље, где се сместио за одмор;

— 3. батаљон се из Доње Ораховице пребацио истим правцем у Бистрац на одмор;

— 4. батаљон се на положајима око Лохиње задржао све до извлачења последњих делова 1. и 3. батаљона. За време поделе ручка у Доњој Лохињи усташе су напале 3. чету овог батаљона на Лохињској коси, па је батаљон прешао у противнапад и протерао их према Грачаници. Том приликом усташе су имале 8 погинулих и 12 рањених, док је 4. батаљон имао 2 лакше рањена борца. После ове борбе око 12.00 часова 4. батаљон се повукао у правцу Добошнице, где је стигао увече и разместио се за одмор. У истом месту била је смештена и чета противколских пушака. Задатак ових јединица био је да поседну и утврде положаје западно од овог места и да затворе комуникацију Грачаница—Тузла;[655]

— штаб бригаде се сместио истога дана у Муслиманском Лукавцу, где је био смештен и 2. батаљон.

У тродневним данонoћним борбама на сектору Грачанице избачено је из строја око 400 непријатељских војника, од којих око 150 погинулих и 200 рањених усташа и домобрана, 13 заробљених усташа и зеленокадроваца и 18 погинулих, као и 1 заробљеи четник. Истовремено су укупни губици 14. бригаде износили 43 погинула, 94 рањена, 74 нестала и 3 заробљена.[656] Међутим, према списковима санитетских органа (прилог 1) погинуло је 111 бораца и руководилаца и 18 нестало.

Дводневни одмор на простору Добошница—Бистрац искоришћен је за спровођење хигијенско-санитарних мера, а по четама је извршена анализа акције и указано на извесне слабости и пропусте. Партијска и скојевска организација бригаде посебно су сагледале

655) Извештај бр. 7 штаба 14. бригаде од 9. јануара и извештај штаба 4. батаљона од 12. фебруара 1945. године (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 5/9 и 21/9).

656) 36 НОР, 1У/32, док. 70 и Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 4/9 и 13/9.

активност и држање комуниста и скојеваца у овој акцији и поставиле им нове задатке, а истовремено примиле десетак бораца због посебног залагања у борби и у свакодневном раду. Примерно залагање и пожртвовање бораца и јединица у борби као и на свакодневним задацима били су потврда њиховог високог морала.

НА ОДСЕКУ РЕКА СПРЕЧА—ОРАХОВИЦА—СРНИЦЕ

После одмора и попуне људством и муиицијом 14. бригада је, према наређењу штаба 23. НОУ дивизије од 9. јануара, са простора Добошница—Муслимански Лукавац—Бистрац извршила покрет сутрадан у 6.00 часова према Грачаници и посела одсек Доња Ораховица—Хускићи, по дубини Миричина—Крушевица, са задатком да активном одбраном (извиђањем и препадима) ка Грачаници и селу Добровци осујети непријатељске испаде из правца Добоја (долином Спрече) и са Требаве ка Тузли.[657]^ С тим циљем бригада је ојачана противколским дивизионом (без једне батерије) 2. артиљеријске бригаде. Распоред јединица бригаде је био следећи:

— 1. батаљон је био размештен од Горње Ораховице до реке Спрече и по дубини брдо Котиљ (к. 518) са тежиштем одбране на затварању комуникације Грачаница—Тузла. Његове чете поселе су следеће рејоне: 1. чета к. 301, 2. чета Радино брдо (к. 366) и 3. чета са митраљеским водом чете пратећих оруђа на делу Ораховичко поље—село Дурач. Штаб батаљона са водом аутоматичара, бојном и трупном комором и минобацачким водом сместио се у Доњој Ораховици, а делом у Бајићима;

— 2. батаљон од к. 399 до села Авдићи, а по дубини село Хускићи, са задатком спречавања испада усташа из правца Грачанице и Сокола, као и четника из Биберовог Поља према Сеони, те да одржава везу са 9. НОУ бригадом за време њеног дејства према Сребренику. Док су његове чете поселе следеће рејоне: 1. чета северно од села Чеканића са јачим обезбеђењем на Кадином

657) 36 НОР, 1У/32, док. 45.

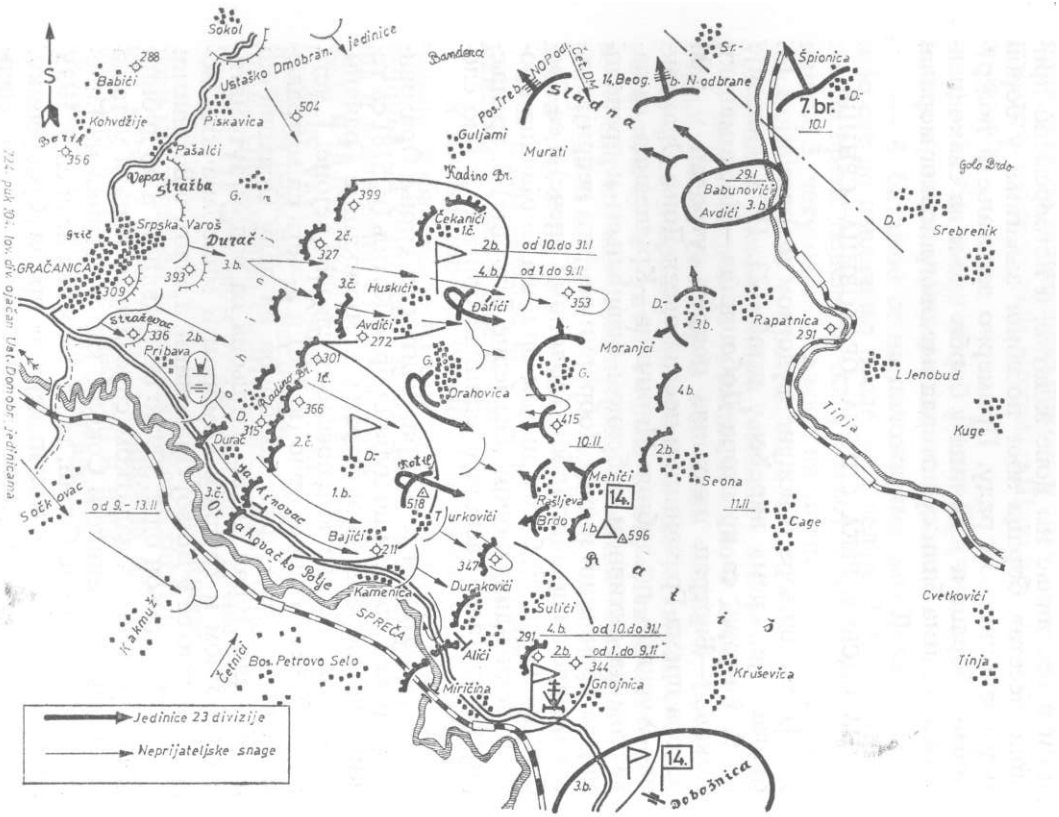

Борбе на сектору Грачаница—Срница—Миричина од 10. 1. до 16. 2. 1945.

брду; 2. чета к. 399—к. 327 и 3. чета поток Барјак—Авдићи, док је штаб батаљона са водом аутоматичара, позадинским деловима и четом пратећих оруђа размештен у рејону села Хускићи и Бафићи. Сем тога, батаљон је имао и задатак да одржава везу са 1. батаљоном на левом крилу;

— 4. батаљон, ојачан четом противколских пушака и батеријом противколских топова размештен је у рејону Миричине са задатком спречавања евентуалног продора непријатеља долином Спрече од Грачанице ка Тузли и потпомагања батаљона у првој линији. С тим циљем је направљен и распоред његових потчињених јединица: 1. чета десно од дпума Тузла—Грачаница на косама западно од села Дураковићи; 3. чета у захвату друма и реке Спрече (делом снага посела бункер испред порушеног железничког моста, а другим делом патролирала левом обалом према Босанском Петровом Селу; 2. чета у Миричини (заселак Сулићи — 3 км северно од друма); чета противколских пушака у рејону каменог моста јужно од села Дураковића, а штаб батаљона са водом аутоматичара, четом пратећих оруђа и трупном и бојном кохмором у Миричини;

— 3. батаљон, ојачан 2. батеријом противколских топова, смештен је у селу Добошници као бригадна резерва.

У Добошиицу је тада прешао оперативни део штаба бригаде, а трупна и бојна комора у село Чифлук и Гарац, док су приштапске јединице са другим делом штаба бригаде и болницом смештени у рејону железничке станице Пурачић.[658]

Истога дана пребачен је један батаљон 7. НОУ бригаде 23. дивизије на леву обалу Спрече са задатком да из рејона Босанског Петровог Села обезбеди леви бок дивизије, односно 14. бригаде.

Одмах после размештаја јединица вод за везу штаба бригаде успоставио је телефонску везу са штабо-

658) О распореду батаљона види наређење и извештај штаба 14. бригаде од 9. и 10. јануара и штаба 4. батаљона од 12. фебруара 1945. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 8/7, 8/9 и 21/9).

вима батаљоиа, јединицама и установама штаба бригаде, као и са штабом дивизије.[659]

Време је било право зимско: снег, вејавица са температуром испод нуле. Тако је било првих дана. Касније се разведрило са врло јаким ноћним и јутарњим мразевима.

Пошто су се испред одбрамбеног одсека бригаде, на сектору Грачаница—Сокол—Срнице, налазиле јаке усташко-домобранске[660] и четничке снаге,[661] то су одмах предузете мере за фортификацијско утврђивање четних одбрамбених рејона. Са утврђивањем је ишло прилично споро услед недостатка пионирског алата и другог неопходног материјала, а смрзнута земља захтевала је посебне напоре. На положајима су батаљони држали једну трећину својих снага, односно свака чета држала је по један вод, док је главнина била смештена по сеоским кућама, у Горњој и Доњој Ораховици, Авдићима, Хускићима и суседним селима, са којом се преко дана изводила обука из наставе гађања и опис наоружања, а ређе борбена обука и егзерцир. Одржавани су и часови политичке наставе, а посебна пажња је по-

659) Штаб Јужне оперативне групе НОВЈ (2. армија ЈА) својим наређењем од 20. децембра 1944. (36 НОР, 1У/31, док. 82), прописао је јединицама 23. НОУ дивизије конспиративне називе који су примењивани у међусобној преписци и телефонским разговорима између јединица, и то:

Штаб 23. НОУ дивизије — »К 1«, а телефонска централа (даље: т. ц.) — »Копаоник«. Поред тога, додељени су бројеви 1—50 за конспиративне називе осталих јединица.

Штаб Артиљеријске бригаде — »К 5«, т. ц. — »Цер«,

Штаб 7. бригаде — »К 2«, т. ц. — »Нишава«,

Штаб 9. бригаде — »К 3« — т. ц. — »Златибор«,

Штаб 14. бригаде — »К 4« т. ц. — »Млава«, док су батаљони и остале јединице добили бројеве 21—30 (1. батаљон 21, 2. батаљон 22, 3. батаљон 23, 4. батаљон 24, Чета пратећих оруђа — 25, Интендантура — 26, болница — 27 итд.).

660) Реч је о снагама које су се ту већ налазиле и о пристаглим појачањима, међу којима по један вод брдске батерије у Грачаници и Соколу (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 18/9; 36 НОР, 1У/32, док. 155 и 1У/33, док. 28).

661) Шестог јануара 1945. на Требаву су стигле избегле четничке снаге из Србије, где су се састале са четницима Требавског корпуса (Архив ВИИ, фонд ДМ, књига депеша четничке ВК и рег. бр. С-В-11606; 36 НОР, 1У/33, док. 28).

свећена описмењавању неписмених бораца. Испред одбрамбених рејона батаљона налазила су се борбена осигурања, а испред ових упућиване су извиђачке групе према Грачаници, Срници и другим правцима.

Непријатељ је и даље био активан. Често је слао јача извиђачка одељења, понекад и јачине до батаљона, према положајима јединица НОВ а извесним снагама контролисао друм Грачаница—Сокол—Срнице. Сем тога, имали су добро организовану обавештајну службу, која им је омогућила да у другој половини јануара изврше неколико успелих препада на положаје 1. и 2. батаљона.

На овом одсеку бригада је остала до 8. фебруара не предузимајући веће акције, што борцима и старешинама, који су навикли на офанзивна дејства и жестоке борбе, није одговарало. То је био први случај да се бригада задржи месец дана на једном простору и да се, углавном, брани.

Од догађаја у том периоду, који су утицали на дејства јединица 23. НОУ дивизије, свакако је значајан пробој немачке 22. пешадијске дивизије (ојачане 1004. и 1005. тврђавским батаљоном) и 963. тврђавском пешадијском бригадом, започет 18. јануара из Власенице, и продор у Долину Дрине 26. јануара и њихово даље пробијање према Зворнику[662] ради спајања са снагама 34. армијског корпуса у Бијељини.[663] Овај продор не-

662) 36 НОР, 1У/32, док. 94, 108 и 121; Заповест штаба немачке 22. дивизије од 16. јануара 1944 (Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 12, рег. бр. 5/1; к. 6, рег. бр. 1/5 и к. 73, рег. бр. 49/1); Фридрих Аугуст фон Меч, »Историја 22. пешадијске дивизије 1939—1945« (ЕпеДпсћ-Аи^из! **V.** Ме12сћ: »Бхе ОезсШсМе Зег 22. 1пІ!ап1;ег1г — Бппзаоп 1939—1945«, Уег1а§ Наиз Неппт^ Ро^гип, Еле1 1952), на стр. 88 пише да је она 15. јануара 1945. имала 13.000 војника.

663) У том месту се тада налазила пуковска група »Скендербег« (реч је о остатку немачке 21. СС дивизије »Скендербег« 7- формиране од Албанаца са немачким старешинским кадром) јачине пет батаљона. Она је крајем децембра стигла у Бијељину, где је остала све до почетка марта 1945. О њој види књигу Ериха Шмита — Рихберга »Крај на Балкану« (Епсћ бсћгшсН — Шсћћег^ »Баз Епсle аи* с!ет Ва1кап«), Вапс! 5, Киг! Уоштскее Уег1а§, НеШеШег^ 1955, стр. 94 и 36 НОР, ХН/4, док. 183 и 198.

мачких сиага у иозадину 2. армије ЈА утицао је на њена престројавања.

У међувремену је и штаб 23. НОУ дивизије прегруписао своје снаге. Тако је 7. бригада 16. јануара пребачена са леве обале Спрече на сектор Шпионица—Срнице—Доњи Добровци, а њене положаје је преузела 21. источнобосанска бригада 38. НОУ дивизије.[664] Истога дана 9. бригада, ојачана батеријом противколских топова, уз садејство Посавско-требавског НОП одреда извршила је напад на Градачац и после два дана борбе овладала и последњим усташким утврђењем у граду. Услед новонастале ситуације 9. бригада је 23. јануара без борбе напустила Градачац.[665] После тога 7. бригада је пребачена на простор Горња Брка—Горњи Рахић, а 9. бригада на простор Корај—Челић—Бодериште (све јужно од Брчког) са задатком затварања правца Брчко——Срнице и Брчко—Тузла.[666] Истог дана 23. бригада 45, НО дивизије стављена је привремено под команду штаба 23. дивизије, који ју је упутио на леву обалу Спрече, где је сменила 21. источнобосанску бригаду на простору Босанско Петрово Село—Какмужи.[667] Њен задатак је био да са те страие обезбеди леви бок дивизије, односно 14. бригаде.

Четрнаеста бригада је и даље остала на поменутом одсеку, с тим што јој је 23. јануара, поред једне батерије артиљеријског противколског дивизиона, придодата и батерија тешких минобацача (120 мм) из артиљеријског дивизиона 2. артиљеријске бригаде 23. НОУ дивизије. Њихови ватрени положаји налазили су се у рејону села Миричине и Шикуље—Прлине. Истога дана, према наређењу штаба дивизије, под командом штаба 14. бригаде стављен је и Посавско-требавски НОП одред, јачине око 200 бораца, наоружаних са 180 пушака

664) 36 НОР, 1У/32, док. 65, 96 и 118.
665) 36 НОР, 1У/32, док. 64 и 1У/33, док. 28.
666) 36 НОР, 1У/32, док. 129.
667) 36 НОР, 1У/33, док. 9, 28 и 1У/32, док. 110.

и 10 пушкомитраљеза.[068^] Одред се налазио у рејону села Добровца и садејствовао је са 14. београдским батаљоном народне одбране, који се налазио на простору Срнице у борби против четника ДМ на Требави и у Посавини.[66^] Тако се одсек бригаде протезао од реке Спрече до села Срнице (око 15 км).

У вези са насталом ситуацијом у долини Дрине дошло је до јачег груписања усташко-зеленокадровских снага на сектору Грачаница—Сокол и у Посавини и до тешње сарадње усташа са четничким јединицама ДМ на Требави и планини Озрену (јужно од реке Спрече). С друге стране, повлачењем 7. и 9. бригаде на сектор Брчко—Тузла било је угрожено десно крило 14. бригаде, јер Посавско-требавски НОП одред није могао да се успешно супротстави много јачим усташко-четничким снагама, које су га већ сутрадан потисле из Добровца ка Срницама. Све је ово допринело да су усташе и четници постали агресивнији. Њихови препади на положају 14.

668) 36 НОР, 1У/32, док. 176; (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 18/9 и 16/9). Извештај штаба 14. бригаде од 29. јануара 1945. и штаба Посавско-требавског НОП одреда од 27. јануара 1945; штаб одреда сачињавали су: Перо Босић, командант, Саво Живковић, политички комесар и Јован Савић, помоћник политичког комесара (Иван Глигоријевић, Девета српска ударна бригада, стр. 253).

669) Реч је о 1. батаљону 1. београдске бригаде Корпуса народне одбране Југославије који је тада, под командом мајора Виктора Кучана, политичког комесара те бригаде, дејствовао самостално на простору: Сребреник—Бијела—Срнице у источној Босни. Батаљон је имао око 800 бораца наоружаних аутоматима и пушкомитраљезима, комплетно обучен у нове униформе, а имао је радио-станицу и шифру за директну везу са Београдом. Батаљон је на тражење ОЗН-е за Југославију, са мајором Вељком Драговићем као њеним официром за везу, упућен из Београда 14. јануара 1945. године преко Шапца и Зворника у источну Босну, са задатком да пронађе и нападне штаб Драже Михаиловића. Након доласка у Тузлу, В. Кучан и В. Драговић су се јавили команданту 2. армије ЈА који их је ближе упознао са рејоном боравка четничке Врховне команде и Драже Михаиловића. За време боравка на поменутом простору батаљон је садејствовао са Посавско-требавским НОП одредом и јединицама 14. бригаде све до 8. марта исте године када је, преко Тузле, повучен у Београд. (Архив ВИИ, к. 632, рег. бр. 3/2; 36 НОР, 1У/32, док. 108, 153, 161 и 176; 1У/33, док. 28, 88, 103 и 1У/34, док. 1 и 7).

Први батаљон 1. београдске бригаде КНОЈ-а на маршу од Тузле према Сребренику 21. јануара 1945. године. Аутор снимка Виктор Кучан

бригаде почели су још 18. јануара, када је једна група усташа из Грачанице преко Доње Лохиње напала лево крило 1. батаљона, а два дана касније и на 2. батаљон у рејону Чеканићи—Сладна, али су снажним противнападом одбачени ка Грачаници.

До јаче борбе дошло је 24. и 25. јануара, када је око 150 усташа са две колоне преко Доње Лохиње напало на положаје 3. чете у рејону брда Јахиновац. Том приликом усташе су заузеле део положаја на коме се тада налазио само један вод ове чете. Трећа чета, уз садејство са деловима 2. чете из рејона Радиног брда, извршила је противнапад и одбацила усташе преко Лохиње ка Грачаници. Трећа колона, јачине око 100 усташа, истовремено је преко Средње Лохиње напала на положаје 2. батаљона у рејону Авдића, која је такође противнападом одбачена према Пашалићима и Пискавици. Том

приликом усташка артиљерија је слабијом ватром подржавала повлачење усташа.[670]

Штаб 2. батаљоиа, не знајући да се Посавско-требавски НОП одред под притиском четника Ваљевског корпуса и зеленог кадра повукао из Добровца ка 14. београдском батаљону на простор око Срнице,[671] упутио је рано ујутру патролу у јачини од 10 бораца да са њима ухвати везу. Крећући се у том правцу, патрола је преко села Гуљами стигла у Сладну, где је упала у усташку заседу која је покушала да је зароби. Патрола је пружила јак отпор и приликом пробијања из окружења три борца су погинула, један је тешко рањен, а водник Станоје Михаиловић је успео да се са још два борца и пушкомитраљесцем спасе и врати у јединицу.[672]

Двадесет четвртог јануара усташко-зеленокадровске јединице из Сокола напале су Посавско-требавски НОП одред у рејону Добровци. Под притиском ових снага, као и Ваљевског четничког корпуса који се појавио из правца села Џакуле, одред се повукао на простор села Срнице, где је ухватио везу са 14. београдским батаљоном који се тада налазио на простору села Вучковци—Кереп—Биберово Поље. После предаха од једног дана зеленокадровци и четници су обновили напад јачим снагама. После жестоких окршаја Посавско-требавски одред и 14. београдски батаљон народне одбране су потиснути ка Шпионици, одакле 27. јануара поново прелазе у противнапад, али су били одбачени и пред надмоћнијим непријатељем повукли се источно од реке Тиње, на положаје код села Горњи Хргови и Нехаје.[673]

Већ наредног дана усташке снаге из Грачанице у јачини чете извршиле су на Радића брду напад на 2. вод 2. чете 1. батаљона и у првом налету присилиле га да

670) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 18/9.

671) 36 НОР, 1У/32, док. 176 и 1У/33, док. 28.

672) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 17/9, Извештај штаба 2. батаљона од 28. јануара 1945.

673) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 16/9.

напусти положаје. Међутим, 2. вод је успешним противнападом потиснуо усташе у правцу Грачанице.[674]

Ови свакодневни налети усташа, зеленокадроваца и четника имали су за циљ везивање и изнуравање бораца НОВ без неких већих претензија. Међутим, и јединице 14. бригаде одговарале су истом мером. Нешто озбиљније значење имали су испади ка Шпионици и Сладни, одакле је било директно угрожено десно крило бригаде. Стога је штаб 14. бригаде 29. јануара убацио V рејон Авдића, код села Бабуновићи (5 км јужно од Шпионице) 3. батаљон, који је сутрадан (без једне чете) предузео напад преко села Сладна и уз подршку једног дела 2. батаљона и у садејству са Посавско-требавским и 14. београдским батаљонохм народне одбране разбио зеленокадровце[675] и заузео Срнице, а затим се, према наређењу штаба дивизије вратио и посео положај у рејону Шпионице.

Истовремено преко Кладња и Олова, долином Кривање на простор Озрен планине — река Спреча, пристизале су избегле четничке јединице из Црне Горе под командом Павла Буришића[676] и резерва четничке ВК под командом Драгослава Рачића.[677] Тиме је запретила опасност јединицама 23. дивизије у долини Спрече. Да би олакшала пребацивање ових снага са Озрена на Требаву, четничка ВК је 31. јануара наредила команданту

674) Белешке из НОР Косте Стојановића, командира Чете пратећих оруђа 1. батаљона.

675) 36 НОР, 1У/32, док. 176 и 1У/33, док. 88 и Наређење штаба 14. бригаде од 28. јануара 1945. Према овом наређењу акцијом је руководио заменик команданта бригаде, а у њој је учествовала и једна чета 2. батаљона. (Архив ВИИ, к.1074, рег. бр. 11/7).

676) Са његовим четницима тада су се повлачили и четници из Санџака. Види наређења и извештаје четничког штаба Црне Горе, Боке и Старога Раса од 1, 4, 15. и 21. фебруара 1945. (Архив ВИИ, фонд ДМ, рег. бр. ЦГ-В-1135, 1136, 1139 и 1140).

677) Њој се у селу Средњем (северно од Сарајева) прикључио и други део четничке ВК ДМ. Види депешу бр. 666 од 25. јануара и заповест команде опште резерве четничке ВК од 29. јануара 1945. (Архив ВИИ, фонд ДМ, IV књига депеша четничке ВК и рег. бр. С-В-11338).

Јужноморавске групе четничких корпуса да руководи операцијом против јединица 14. НОУ бригаде, док је командант избеглих четничких трупа из Србије Трифуновић 29. јануара упутио капетана Добривоја Богдановића[678]^ у Грачаницу команданту усташко-зеленокадровских јединица ради координације заједничких дејстава на овом сектору. Према овој замисли четничке ВК напад је требало да почне 1. фебруара правцем Мехмедовићи—Бегов Хан—Горње Гуште, и то: Јужноморавски корпус као средња колона, Ваљевски корпус[67]^ као десна колона и Тимочки и Делиградски корпус као лева колона.[680]^

Не знајући за овај план четника, 3. батаљон је, према наређењу штаба 14. бригаде, са Посавско-требавским НОП одредом и 14. београдским батаљоном народне одбране 2. фебруара у 6.00 часова са линије Шпионица—Горњи Хргови предузео напад преко Срнице, где је оставио једну чету из одреда, затим села Кереп и Аврамовина, заузео Доњи Лукавац и Доњу Миоиицу, а сутрадан ујутру после слабијег отпора са осталим сна-

678) Трифуновић је у овлашћењу нагласио да га упућује за свог »одржача везе са командантом бојне уж Грачаници поручником Капетановићем«, а затим додао:

»Ова веза је једина, са којом ће се до даљњег између потписаног и поручника Капетановића одржавати контакт, и све док се не измени, на други начин се неће користити ни са једне стране.«

»Капетан Богдановић ће се старати да наш добар однос, са нашом браћом у свакој прилици само још побољша.« (Архив ВИИ, фонд ДМ, к. 127, рег. бр. 9/1).

Према томе, поручник Абдурахман Капетановић, командант 4. бојне, био је одређен за везу са четничком ВК, јер се тада у Грачаници налазило и Заповједништво 3. горског здруга. Види распис Оперативног одјела Министарства оружаних снага НДХ од 22. јануара 1945. (Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 112, рег. бр. 4/20-1 и рег. бр. 5/20-1).

679) Архив ВИИ, фонд ДМ, 1.У књига депеша четничке ВК; 36 НОР, 1У/32, док. 176 и 1У/33, док. 28.

680) Архив ВИИ, фонд ДМ, рег. бр. С-В-16922, Извештај команде Јужноморавске групе четничких корпуса од 4. априла 1945.

гама ушао у Градачац.[681]^ Али, пошто су ускоро четници потисли чету Посавско-требавског НОП одреда из Срнице, 3. батаљон се вратио и после краће борбе протерао их из Срнице, а затим посео положаје у рејону Шпионице.

Посавско-требавски одред остао је у рејону Срнице, а 14. београдски батаљон народне одбране посео је положаје у рејону села Прњавор—Доњи Хргови.

Трећег фебруара око 9.30 часова по густој магли усташе, јачине око 800 људи, напале су на положаје 1. батаљона на брду Јахиновац и Радином брду. После оштре борбе од око 3 сата, усташко-домобранске јединице су одбачене у правцу Грачанице.[682]^

У међувремену је 2. батаљон упућен у Миричину на одмор, а његове положаје је 1. фебруара у рејону Хускића посео 4. батаљон. Пошто је са леве обале Спрече и са Озрена запретила опасност од Буришићевих четника, то је штаб 14. бригаде 6. фебруара тамо упутио 2. батаљон (без 3. чете), вод тешких митраљеза »максим« и једно минобацачко одељење да у садејству са 24. бригадом 45. НО дивизије, Тузланским НОП одредом и Бригадом народне одбране источне Босне разбију поменуте четнике.[683]^ После два дана борбе у рејону села Пољице борбу против четника преузела је 45. НО дивизија,[684]^ а 2. батаљон се 8. фебруара вратио у Лукавац. У борби код Пољица 2. батаљон је имао 1 погинулог и 5 рањених бораца, а четници 12 погинулих и више рањених.[685]^

681) 36 НОР, 1У/33, док. 83, 88 и 103.

682) 36 НОР, 1У/33, док. 88.

683) 36 НОР, 1У/33, док. 43 и 88.

684) 36 НОР, 1У/33, док. 46.

685) У извештају штаба 2. батаљона од 13. фебруара 1945. иоред описа борби приказано је бројно стање батаљона. Он је тада имао према списку 625 бораца, од тога у болници 95, на војном курсу 5, на политичком и на санитетском курсу 2, а на лицу места 318 бораца и старешина (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 24/9).

Након преузимања положаја у рејону Хускића 4. батаљон је заузео следећи распоред: 1. чета у рејону северно од Чеканића са истуреним обезбеђењем на Кадином брду; 2. чета у рејону западно од Кадиног брда к. 399—к. 327 са истуреним обезбеђењем према селу Гуљами и Пискавици; 3. чета у рејону Авдићи одакле је слала патроле лево према 1. батаљону за везу и у правцу Средње Лохиње. Штаб батаљона био је смештен у Хускићима.[680]"

На одсеку село Срнице—река Спреча и по дубини Крушевица—Добошница 14. бригада је остала од 10. јануара до 8. фебруара. Тај период се, углавном карактерише обостраном извиђачком активношћу и сукобима извиђача. До јачих сукоба дошло је на десном крилу бригаде у рејону Шпионица—Добровци—Биберово Поље и између Срнице—Градачац, где је 3. батаљон са Посавско-требавским НОП одредом и 14. београдским батаљоном народне одбране водио успешне борбе против четника. У време пред почетак борби за одбрану Тузле јединице 14. бригаде имале су следећи распоред: 3. батаљон у рејону села Ахмићи—Мурати, 4. батаљон у рејону села Чеканићи—Горња Ораховица, 1. батаљон Доња Ораховица—лева обала Спрече, 2. батаљон у Миричини и штаб бригаде у Добошници. У рејону Срнице био је Посавско-требавски НОП одред, а у рејону Доњи Хргови 14. београдски батаљон народне одбране, док је 45. НО дивизија предузела напад на четнике на простору јужно од Спрече и на Озрену.

За време ових акција јединице 14. бригаде имале су 10 погинулих, 12 рањених и 5 несталих бораца, док су губици непријатеља били знатно већи: 21 погинулих, 38 рањених. Заплењено је 11 пушака, извесна количина муниције и разне војне спреме.

У истом периоду усташко-зеленокадровске јединице су препадима настојале да по сваку цену затворе

686) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 21/9, Извештај штаба 4. батаљона од 12. фебруара 1945. године.

правце који су водили са сектора јединица 23. НОУ дивизије према Грачаници и Добоју и тежили су да одбаце снаге НОВ што даље од комуникације Грачаница—Сокол—Срнице—Брчко. Што се тиче четничких снага ДМ, оне су се нарочито активирале последњих десетак дана, предузимајући нападе са линије: Доборовци—Биберово Поље—Кереп у правцу Шпионице и десног крила 14. бригаде (преко Сладне). Циљ оваквог њиховог дејства био је да се на време осујети упад снага на Требаву где су се налазиле њихове позадинске установе и болница, као и везивање снага НОВ за време пребацивања резерве четничке ВК и Буришићевих четника са леве обале Спрече на Требаву.

Трећа глава

ЗАУСТАВЉАЊЕ НЕМАЧКО-УСТАШКОГ ПРОДОРА ДОЛИНОМ СПРЕЧЕ КА ТУЗЛИ И ПРЕЛАЗ У ПРОТИВНАПАД КА РЕЦИ БОСНИ

ОДБРАМБЕНА ДЕЈСТВА У ДОЛИНИ СПРЕЧЕ У ЗАХВАТУ ПУТА ГРАЧАНИЦА—ТУЗЛА

Пуних тридесет даиа јединице 14. НОУ бригаде провеле су на положајима на линији села Срнице—Чеканићи—Горња и Доња Ораховица—река Спреча затварајући правце који воде из долине Босне, преко Требаве и Грачанице, у правцу Тузле. За све ово време, поред борбене активности, извођена је обука бораца и припремане јединице за предстојећа дејства. Бригада је била попуњена са око 85% према новој формацији. Њено бројно стање на дан 31. јануара 1945. износило је 2.809 бораца.[687]>

Испред одбрамбеног одсека 14. НОУ бригада на линији Грачаница—Сокол—Биберово Поље налазиле су се 3, 5. и 9. бојна 3. горског здруга »босански планинци« и две усташке бојне 12. усташког здруга,[688]> на Требави четничке јединице ДМ[689]> и у ширем рејону Добоја једи-

687) 36 НОР, 1У/32, док. 176.

688) Архив ВИИ, к. 409, рег. бр. 10/4 и 11/4, Обавештајни извештаји штаба 3. корпуса и к-де места Грачанице НОВЈ од 25. јануара 1945; к. 112, рег. бр. 4/20-1, Распис Оперативног одељења Министарства оружаних снага НДХ од 22. јануара 1945. године; 36 НОР, 1У/32, док. 155.

689) 36 НОР, 1У/34, док. 17 и Х1/2, док. 4.

нице немачке 104. ловачке дивизије.[690]> Оваквим распоредом усташко-домобранских и четничких снага немачке јединице у долини Босне биле су прилично обезбеђене од изненадног напада јединица НОВЈ из источне Босне. Долином Дрине преко Зворника у правцу Бијељине повлачила се немачка 22. пешадијска дивизија са осталим немачким снагама, које су се нашле под ударом јединица 2. армије ЈА, па је њихово даље извлачење на север доведено у питање.[691]> Желећи да је извуче из ове тешке ситуације, команда Групе армија »Е« је са ојачаним 724. пуком 104. ловачке дивизије предузела напад од Добоја преко Грачанице, у правцу Тузле, док је 734. пук исте дивизије ојачала тенковима и артиљеријом и преко Срема, Брчког и Бијељине упутила у сусрет овим снагама у правцу Зворника. Циљ овог подухвата је био да истовременим дејством према Тузли и Зворнику веже део снага 2. армије ЈА и тиме олакша пробој 22. дивизије и осталих њихових снага преко Јање у Бијељину.[692]^

За дејство на правцу Грачаница—Тузла одређен је 724. пук, ојачан 1. дивизионом 654. артиљеријског пука (без једне батерије) и минобацачком четом 104. противколског батаљона[693]^ (око 4.000 непријатељских војника). Поред ових снага, напад је требало да потпомажу усташко-домобранске јединице (око 1.500 људи) и да им садејствује Ваљевски четнички корпус (око 500 четника) из рејона Биберово Поље у правцу Чеканићи——Рашљева.

Задатак 724. пука био је да одбаци 14. НОУ бригаду, чији је борбени морал био изразито добар,[694)] са линије Доња и Горња Ораховица—Чеканићи и настави продор

690) Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 70, рег. бр. 3/3; 36 НОР, XH/4, док. 201.

691) 36 НОР, 1У/33, док. 64.

692) »Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945«, књ. 2, стр. 511—512.

693) Заповест 724. пука немачке 104. ловачке дивизије од 6. фебруара 1945. за покрет из рејона Добоја ка Грачаници. (Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 13, рег. бр. 2/6а).

694) Архив ВИИ, фонд Немачка, к. 13 рег. бр. 3/ба, Заповест штаба 724. пука од 8. фебруара 1945.

како би растеретио 22. пешадијску дивизију која се на сектору Зворника нашла у тешкој ситуацији.

У фази припрема напада 724. пук се из рејона Добоја 8. фебруара око 20.00 часова пребацио у Грачаницу, где су му се ставиле на располагање придодате јединице.

Истога дана командант пука је издао потчињеним јединицама заповест за напад:

— 2. батаљон, ојачан водом брдских и водом пратећих топова, одељењем пионира за разминирање и са три чете домобрана, добио је задатак да напада правцем Грачаница—Доња Ораховица—Миричина у захвату комуникације и са једном четом преко Доње Лохиње и Радиног брда на брдо Котиљ;

— 3. батаљон, ојачан водом брдских топова и са три усташко-домобранске чете имао је задатак да напада правцем: Српска Варош—к. 446—к. 327—извор потока Бајрак са задатком да овлада Горњом Ораховицом и Чеканићима, а потом, након успостављања везе са 2. батаљоном у Доњој Ораховици, да се задржи у рејону Чеканића до пристизања четника Нешка Недића, а затим да продуже напад преко села Горњи Морањци и избије у село Рашљева;

— једна чета 1. батаљона са придодатом четом домобрана добила је задатак да се пребаци на леву обалу Спрече и да као десно бочно обезбеђење 2. батаљону преко брда Карановца избије у Босанско Петрово Село, а потом да дејствује у правцу села Каменице и тиме спречи извлачење јединица НОВЈ ка Тузли;

— 1. батаљон (без једне чете) са остатком 17. чете (узето одељење за разминирање и група за оправку пута Добој—Грачаница—Миричина) одређен је у пуковској резерви, с тим да се до 5.30 часова прикупи у јужном делу Грачанице и да буде спреман да са једном четом потпомогне дејства 2. батаљона;

— пуковску артиљеријску групу сачињавала је минобацачка чета 104. противтенковског батаљона и једна батерија 1. артиљеријског дивизиона (4 оруђа). Њихов је задатак био да са ватрених положаја из рејона села Прибава подржавају напад 2. батаљона, с тим што су

минобацачи имали да подржавају чету која је нападала преко Радиног брда, а артиљерија оба батаљона, па и чету на левој обали спрече. Батерија 1. дивизиона је 8. фебруара увече посела ватрене положаје.[695]

Све до јутра 9. фебруара на положајима јединица прве линије 14. НОУ бригаде било је мирно, а затим је уследио напад усташких и четничких предњих делова из правца села Ибрића на предстраже 3. батаљона, које су се налазиле испред засеока Ахмићи—Мурати. Истовремено је уследио напад усташа и Немаца на предстраже 4. батаљона на линији Чеканићи—Авдићи.[696] Пошто су предстраже благовремено открите приближавање непријатељских патрола, у почетку је дошло до јачег пушкарања које се све више појачавало да би се коначно развила жестока борба.

Сукоб до којег је дошло код 3. и 4. батаљона био је упозорење јединицама 1. батаљона да благовремено поседну положаје. Напад Немаца друмом Грачаница—Тузла одвијао се, са закашњењем од 10 до 15 минута, према предвиђеном плану. Њихови предњи делови, маскирани белим огртачима, нису могли да постигну изненађење, па су дочекани ватром 3. чете са положаја на Јахиновцу, а потом је уследио и напад на Радино брдо, где их је 1. чета дочекала јаком ватром и одбацила назад у Лохињу, одакле су покушавали да поново пређу у напад. Међутим, наишли су на јак отпор 1. чете и десног крила 2. чете.

У оваквој ситуацији наређена је евакуација позадинских делова 1. батаљона из Доње Ораховице преко Горње Ораховице у правцу села Горњи Морењци. Исте мере су предузели 3. и 4. батаљон, јер су и њихови рејони одбране постали поприште оштре борбе. Евакуација позадинских делова је настављена и сутрадан све до села Сеона и Цаге.

695) Архив, фонд Немачка, к. 13, рег. бр. 3/ба.

696) У извештају штаба 14. бригаде од 15. фебруара 1945. године стоји да је напад на 3. батаљон почео »у 5 часова«, а на 1. и 4. батаљон »у 5.30 часова«, што је сасвим тачно. Међутим, у извештају штаба 4. батаљона од 12. фебруара 1945. пише да је напад на овај батаљон извршен »у 7 часова«, што није тачно. (36 НОР, 1У/33, док. 88, Архив ВИЈ, к. 1074, рег. бр. 21/9).

Борба се већ од јутра распламсала на положајима 14. бригаде од Сладне, па до реке Спрече. Нарочито јак притисак Немци су извршили друмом на положаје 3. чете 1. батаљона на Јахиновцу. После одбијања првог налета, око 7.00 часова, њихова артиљерија и минобацачи почели су да туку положаје 1. батаљона, а нешто слабијом ватром и положаје 4. батаљона. Ускоро су Немци поновили напад на целом фронту и успели да потисну 3. чету са Јахиновца. Штаб 1. батаљона је наредио да 2. чета садејствује 3. чети која је са коса више Доње Ораховице покушавала да заустави даљи продор Немаца.

Истовремено је жестоко нападано Радино брдо, али су сви напади успешно одбијени. Немци су сигналним ракетама понављали знаке за јуриш, док су друмом из правца Грачанице пристизале њихове јединице са товарним коњима ка Доњој Лохињи. Митраљески водови су са положаја 2. чете отворили јаку ватру на њих, али и поред тога њихова пешадија се развила у стрељачки строј и појачала напад у захвату комуникације. Командант 1. батаљона је у оваквој ситуацији наредио 3. чети и аутоматичарском воду (резерва батаљона) да изврше противнапад. Аутоматичарски вод, који је нападао леви бок уклињене немачке колоне, дочекан је јаком ватром, па је дошло до жестоке борбе на блиском растојању. Ускоро затим тешко је рањен командант 1. батаљона Душан Мугоша, а нешто касније политички комесар 3. чете Јован Прица Јоца и командир 1. чете Василије В. Перовић. Брзом интервенцијом санитетских органа батаљона, осим комесара 3. чете који је желео да остане са четом, они су евакуисани. Пошто је остао сам (једини из штаба 1. батаљона), помоћник политичког комесара батаљона Саво Боковић је наредио командиру 2. чете Светиславу Миладиновићу Славку да му помаже при командовању батаљоном.

Како противнапад није успео, наређено је аутоматичарском воду и митраљеском воду да што пре поседну брдо Котиљ, а 3. чети, која је претрпела осетне губитке, да се под заштитом осталих јединица извуче у рејон Горње Ораховице. Око 10.00 часова Немци су за-

узели село Доњу Ораховицу и ускоро избили до села Бајићи у позадиину 1. батаљона, али је њихов даљи продор комуникацијом у правцу Миричине био знатно успорен ватром аутоматичарског и митраљеског вода са Котиља.

У исто време Немци и усташко-домобранске јединице су се пребацили на леву обалу Спрече и избили у село Карановац, док су се четници са Озрена спустили у Босанско Петрово Село и покушали да прећу на десну обалу Спрече и нападну леви бок 14. бригаде, али су интервенцијом 2. батаљона одбачени.[697]

На главном фронту, и поред жестоког отпора батаљона 14. бригаде, напад Немаца није јењавао. Напротив, пристизале су им нове снаге и под заштитом артиљеријске и минобацачке ватре појачавали су темпо напада. Око 11.00 часова Немци су овладали Бајићима и покушавали да освоје брдо Котиљ (тт 518) с намером да одсеку одступницу 1. батаљону који је још увек чврсто држао положаје на Радином брду. Истовремено, Немци су уз садејство усташко-домобранских јединица успели да у рејону села Авдића, у поновљеном јуришу, одбаце 3. чету 4. батаљона, што је условило повлачење свих његових јединица према селу Горњи Морањци. Продором Немаца и усташа преко рејона 4. батаљона запретила је опасност 1. батаљону од окружења у рејону Радиног брда и Горњој Ораховици. Уочивши опасност, као и прекид везе са 4. батаљоном за коју је био одговоран његов штаб као десни сусед, штаб 1. батаљона био је присиљен да хитно пошаље помоћника политичког комесара батаљона који је затражио од штаба 4. батаљона да противнападом задржи непријатеља до извлачења јединица 1. батаљона. Међутим, није наишао на разумевање, па је помоћник политичког комесара 4. батаљона Милан Голубовић самоиницијативно предузео мере за противнапад.

697) Извештај штаба 2. батаљона 14. бригаде од 13. фебруара 1945. године за 6, 7, 8. и 9. фебруар (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 24/9). О томе види и 36 НОР, У/38, док. 99.

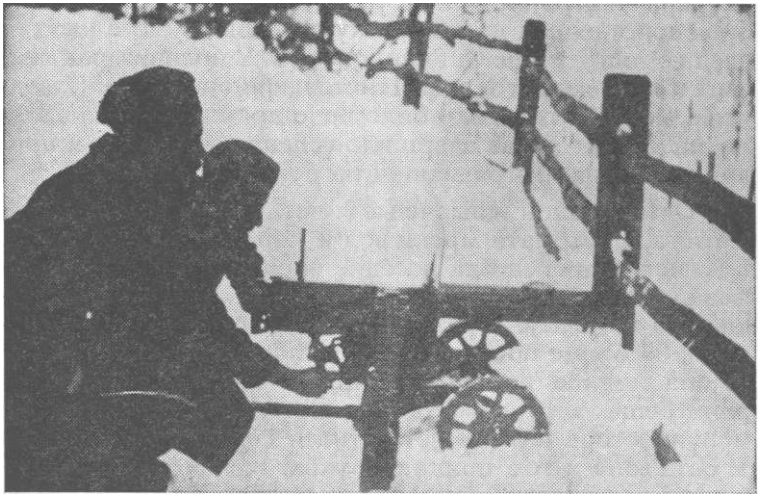

Дејство митраљеског одељења са брда Котиљ (код Д. Ораховице) 10. фебруара 1945. при одбијању напада јединица немачке 724. ловачког пука

Пратећи ситуацију на бојишту из рејона Ратиша, штаб 14. бригаде је наредио 2. батаљону да са две чете (1. и 2. чета) појача снаге 1. батаљона на брду Котиљ, а да из рејона села Каменице са 3. четом и четом пратећих оруђа заустави даљи продор Немаца у правцу Миричине. У међувремену помоћник политичког комесара 4. батаљона већ је био прешао са једном четом у противнапад у правцу Авдића и уз садејство пристиглих делова 1. батаљона у Горњу Ораховицу, после краће борбе, потиснули Немце и усташе у правцу потока Бајрак.

Извлачење 1. батаљона из борбе почело је око 14.00 часова после поседања кључних тачака. Аутоматичарски вод и митраљески вод су се налазили у рејону Котиља, где су касније пристигле и чете 2. батаљона, а 1. чета је, поред држања к. 301, упутила половину својих снага у рејон села Авдића где је ухватила везу са четом 4. батаљона и преузела положаје на доминантним висовима у том рејону. Трећа чета из рејона Горње Ораховице

упућена је у рејон село Горњи Морањци—Мехићи, где су ускоро почели да пристижу и делови 2. чете као последње заштитнице са Радиног брда. У први сумрак стигли су и последњи делови 1. чете из рејона к. 301. Извлачење, које је у почетку било врло драматично и напорно, на крају се ипак завршило успешно, али су том приликом остала два рањеника на бојишту.

Одмах након извлачења 2. чета је упућена у рејон Котиља, а аутоматичарски вод је повучен у резерву, док је 1. чети наређено да поседне висове према селу Рашљева и да повуче своју јединицу из рејона Авдића. Трећа чета остала је у резерви 1. батаљона у засеоку Мехићи. За време повлачења последњих делова 1. чете из рејона Авдића немачки извиђачи на скијама, маскирани белим огртачима, користећи мрак и непоседнуте међупросторе између чета стигли су у близину штаба 1. батаљона и том приликом ухватили на препад политичког делегата вода из 1. чете. Међутим, њихова друга група наишла је на заседу 1. чете, где је дошло до борбе, па је одмах упућен један вод исте чете који је био усмерен према извиђачима, због чега су немачки извиђачи морали побећи оставивши заробљеног делегата вода.

Трећи батаљон, који је први ступио у борбу, није имао утврђене положаје јер је стално био у покрету чистећи од четника и усташа простор Шпионица—Срнице—Градачац. Али, и поред тога, он је спремно дочекао њихов напад у рејону Ахмићи—Мурати и тиме врло успешно обезбеђивао десни бок 4. батаљона. Међутим, њихов притисак се стално повећавао јер су им око 11.00 часова пристигла нова појачања из правца Сокола и Биберовог Поља. Настојали су да продором преко Шпионице избију у његову позадину. Због тога је штаб 3. батаљона повукао деснокрилну чету у рејон села Лушница и наставио са противнападом. Међутим, на даљи ток његовог отпора утицала је ситуација код 4. батаљона, те се и он постепено повлачио ка Бабуновићима и Доњим Морањцима.

Северно од 3. батаљона налазили су се Посавско-требавски НОП одред и 14. београдски батаљон народне одбране. Одред је, такође, водио борбу против чет-

ника у рејону Горњи Хргови, одакле се после борбе повукао. Северније од њега дејствовао је 14. београдски батаљон који се после борбе повукао на простор села Скакава—Витановић, Истога дана Посавско-требавски НОП одред је изашао испод команде штаба 14. НОУ бригаде.

Други багаљон је ујутру из рејона села Каменице одбацио четнике који су са леве обале Спрече покушали да се пребаце на десну обалу, а затим је око подне посео положај брдо Котиљ—село Каменица и зауставио даљи продор Немаца према Миричини. Покушаји Немаца да овладају брдом Котиљ нису успели. Све до пада мрака у овом рејону су се смењивали јуриши Немаца на положаје јединица 14. бригаде, али су оне, а посебно чете 2. батаљона, уз подршку минобацачке ватре успешно одолевале.

Са падом мрака престала је борба на свим положајима 14. бригаде. Немци и усташе зауставили су се на достигнутим положајима. У току ноћи они су извршили извесно прегруписавање својих снага. Доведена су нова појачања и један тенк из Грачанице, а у рејон Доње Ораховице пребачена је једна батерија 1. артиљеријског дивизиона и минобацачка чета.

Четрнаеста бригада, после повлачења батаљона на нове положаје, знатно је скратила ширину свог одбрамбеног одсека (на око 8 км), који се сада протезао од Доњих Морањаца преко брда Котиљ до комуникације Грачаница—Тузла код села Каменице и по дубини са ослонцем на брдо Ратиш. Батаљони су, према наређењу штаба бригаде, око 20.00 часова истога дана заузели следећи распоред: 3. батаљон у рејону села Доњи Морањци, 4. батаљон у рејону Горњи Морањци—к. 415, 1. батаљон село Рашљева и Котиљ (тт 518) и 2. батаљон Котиљ—село Каменица. У току ноћи, поред држања положаја, јединице су попуњене муницијом, подељена је храна борцима, јер је за време борбе, као ни сутрадан нису могли добити. Ноћ 9/10. фебруара протекла је, углавном, без борбе.

Оценивши да је ситуација на одсеку 14. бригаде врло озбиљна, штаб 23. НОУ дивизије је истога дана поподне упутио 7. бригаду у рејон Горња Брка—Горњи

Рахићи, на простор Срнице—Шпионица, где је успоставила везу са Посавско-требавским НОП одредом и 14. београдским батаљоном народне одбране и сутрадан предузела акцију против четника у правцу села Вучковци.[698]

Десети фебруар је осванyо сунчан, а поља су била покривена снегом. До 8.30 часова није било борби, а онда су Немци отворили јаку артиљеријску и минобацачку ватру на положаје 2. батаљона и 2. чете 1. батаљона на брду Котиљ, село Турковићи и Каменице која је трајала око пет минута. Затим су отворили јаку ватру из свих пешадијских оружја и извршили јуриш на јединице 14. бригаде које су их спремно дочекале: минобацачи, па и артиљерија, тукли су ватрене положаје немачке артиљерије у Доњој Ораховици и полазне положаје Немаца у висини села Бајићи. Тако је њихов први јуриш заустављен. Међутим, Немци нису посустали, већ су обновили јуриш.

Око 10.00 часова немачке снаге су са усташко-домобранским јединицама из правца Хускића прешле у напад на положаје 3, 4. и 1. батаљона на косама источно од Морањаца. Тако се око 11.00 часова поново распламсала борба на целом фронту 14. бригаде. Међутим, 724. пук је и даље своје главне снаге усмеравао на брдо Котиљ и село Турковићи, где су се упорно браниле јединице 2. батаљона и део снага 1. батаљона, али је притисак био тако јак да је тт518 прелазила неколико пута из руке у руку а, са друге стране, осетила се и несташица муниције.[699] Штаб 14. бригаде, пратећи развој бор-

698) 36 НОР, 1У/33, док. 83; У наређењу штаба 14. бригаде од 11. фебруара 1945. стоји да је 7. НОУ бригада стигла 10. фебруара 1945. у 9.00 часова пре подне на десно крило бригаде, да су ухватили везу и да ће она 11. фебруара напасти непријатеља с леђа (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/7).

699) Стање на одсеку 14. бригаде, а посебно на њеном левом крилу, од 10. до 12. фебруара било је врло критично. О томе говоре и предузете мере како од штаба бригаде, тако и од штаба 23. дивизије и 14. корпуса. Поред упућивања 20. НО бригаде у рејои Миричина—Каменица (на лево крило 14. бригаде), било је предвиђено и дејство авијације (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 13/7 и к. 1074/1, рег. бр. 17/10, 36 НОР, 1У/33, док. 83).

бе из рејона брда Ратиша, наредио је да се јединице 1. и 2. батаљона уз организовани прихват својих снага извуку на западне падине брда Ратиш (тт 596), а остале снаге бригаде на висове западно од села Сеоне. Под заштитом 3. чете 1. батаљона са положаја на западним падинама Ратиша отпочело је извлачење које се завршило са падом мрака. Други батаљон је посео косе у рејону села Омербашића (к. 347), 1. батаљон западне падине Ратиша (више села Рашљева), 4. батаљон на косама између села Мехића и Сеоне и 3. батаљон на десном крилу бригаде к. 353—безимени висови (северозападно од Сеоне).

После заузимања брда Котиљ, села Каменице и Морањце Немци су се зауставили на достигнутој линији и у току ноћи нису предузимали никакве акције.[700]

Штаб 14. корпуса НОВЈ је истога дана око подне дошао до закључка да су јединице 14. бригаде у дводневним борбама биле доста исцрпљене и да је ситуација на њеном левом крилу постала неизвесна, па је стога наредио штабу 45. НО дивизије да једну бригаду са Озрена хитно пребаци на десну обалу Спрече, преузме положаје од јединица 14. бригаде у рејону Миричине и затвори комуникацију Грачаница—Тузла. Дејствујући у духу овог наређења, 20. НО бригада је око 14.00 часова извршила покрет са Озрена (из рејона села Горње Бријеснице), код Пурачића прешла на десну обалу Спрече и у току ноћи 10/11. фебруара посела положаје на одсеку Миричина—село Омербашићи,[701] док је 2. батаљон 14. бригаде са свим својим снагама исте ноћи извучен у рејон села Гнојница ради предаха и попуне муницијом.

Оперативни део штаба 14. бригаде прешао је у село Цаге, а остали део и даље је остао у рејону железничке станице Добошница.

Немци су заједно са усташко-домобранским јединицама заноћили 10/11. фебруара на положајима: Каменица—Басићи—Турковићи—Котиљ (тт518) и на косама западно од к. 415 и села Горњи и Доњи Морањци.

700) Архив ВИИ, фонд НДХ, к. 47, рег. бр. 12/1 и 13/1.
701) 36 НОР, 1У/33, док. бр. 87 и 103.

Ноћ је протекла без борбе, време је и даље било ведро са јаким мразевима ноћу.

Пошто је 20. бригада преузела затварање правца Грачаница—Тузла код Миричине, то је дошло до јачег груписања снага 14. бригаде на одсеку к. 347 (Ратиш)——Сеона и тиме су створени повољнији услови за сређивање јединица и попуну батаљона муницијом.

У току дана 20. НОУ бригада је извршила померање својих снага напред ради побољшања својих положаја, али су Немци око 11.00 часова пре подне поново прешли у оштар напад према Миричини, па је код Омербашића дошло до жестоког окршаја. У међувремену је и 2. батаљон 14. бригаде укључен у борбу и у садејству са десним крилом 20. бригаде одолевао нападима Немаца све до 16.00 часова, када је прешао у против напад и потиснуо Немце према Котиљу. Том приликом је погинуо политички комесар 1. чете 2. батаљона Милан Д. Батиница. После ове борбе 2. батаљон је у току ноћи 11/12. фебруара извучен из борбе и упућен у Сеону,[702] а 20. бригада је посела положаје на линији: Миричина—Алићи—село Брдо.

Десно од 14. бригаде, на простору Шпионица—Лушница—Мурати, 7. НОУ бригада је водила борбу против усташа и четника. Она је делом снага из рејона села Брничани 12. фебруара садејствовала 3. батаљону 14. бригаде у борбама код Доњих Морањаца и Сеона дејствујући у леви бок немачких и усташких снага.[703]

Доласком 20. НО бригаде на лево и 7. НОУ бригаде на десно крило 14. бригаде фронт је на одсеку реке Спрече—Доњи Морањци стабилизован. Истога дана поподне штаб 14. бригаде и начелник штаба дивизије Новак Кнежевић издали су наређење и усмена упутства штабовима батаљона за прелазак у противнапад. При

702) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 25/9. Извештај штаба 2. батаљона од 13. фебруара 1944. Према овом извештају батаљон је на дан 13. фебруара 1945. године имао према списку 735 бораца, а на лицу места 588. Овде се појављује разлика у односу на стање од 9. фебруара за 110 бораца, што значи да је у међувремену јединица попуњавана новим људством.

703) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 14/7; 36 НОР, 1У/33, док. 83.

томе је на основу расположивих података наглашено да су Немци извукли неке своје делове ка Доњој Ораховици. Касније је утврђено да ово није било тачно.[704] Стога су батаљони у први мрак изашли на полазне положаје, и то: 1. батаљон према к. 415—село Мехићи, 4. батаљон на косама западно од Сеоне и 3. батаљон према Доњим Морањцима, док је 2. батаљон остао у Сеони као бригадна резерва. Оперативни део штаба бригаде остао је у селу Цаге, а остали делови штаба прешли су у село Лисовићи, где је било и бригадно превијалиште.

Око 2.00 часа 13. фебруара батаљони су кренули у напад, али су наишли на снажан отпор Немаца. Борба је трајала све до зоре, а пошто није дошло нидокакве промене, то су се јединице повукле на полазне положаје, с тим што је 4. батаљон померен према Ратишту. Око подне јединице су обновиле напад. Први батаљон је успео да заузме к. 415 и продре у шуму ка к. 269, одакле је уследио противнапад Немаца, због чега је батаљон био принуђен да пређе у одбрану. Са поседнутих положаја јединице 1. батаљона су крајњим напором успевале да задрже јурише Немаца. Том приликом, поред осталих, погинуо је и Боривоје Поповић из Мозгова, командир вода 2. чете.

У таквој ситуацији 3. и 4. батаљон су појачавали притисак на Немце и усташе у Морањцима, као и 7. бригада са севера, а 2. чета 2. батаљона хитно је упућена из Сеоне као појачање 1. батаљону код Рашљева.[705] Ц поред тога Немци су желели да по сваку цену поврате к. 415, па су са нападима наставили све до мрака. Уз помоћ придошле 2. чете 2. батаљона, која је преузела положаје на левом крилу 1. батаљона, одбрана на к. 415 је појачана и врло успешно одбила нападе Немаца. Истовремено су 3. и 4. батаљон успели да потисну непријатеља, да заузму положаје западно од потока

704) 36 НОР, У/38, док. 100.

705) Сутрадан она је извучена из борбе и упућена у Сеону где се тада налазила главнина 2. батаљона (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 25/9).

Моранштица, код Горње Морањце, и да их задрже у својим рукама.[706]

Као по неком правилу, Немци и усташко-домобранске јединице су са падом мрака обустављали нападе, али су зато били у свако доба ноћи спремни да се супротставе нападима батаљона 14. бригаде и њихових извиђачких група које су покушавале да продру у позадину непријатеља.

Наредна два дана, осим повремених краткотрајних акција и покушаја извиђача НОВ да продру у њихову позадину, није се ништа значајније догодило. Намера Немаца није била да по сваку цену заузму Тузлу, већ да одбаце јединице НОВ што даље од комуникација у долини Босне и да их борбеним контактом вежу за снаге 724. пука у долини Спрече, како би омогућили пробој 734. пука из Бијељине до Јање где је 16. фебруара прихватио 22. пешадијску дивизију. Четрнаеста бригада, иако бројно слабија за два и по пута, са успехом је водила одбрамбене борбе против добро наоружаног и искусног непријатеља.

У овим борбама обострани губици били су велики. Међутим, не располажемо подацима о губицима непријатеља, али многе чињенице указују да су они знатно већи него јединица НОВ. Према расположивим подацима непријатељске снаге су имале укупно око 200 погинулих, 400 рањених и 1 заробљеног за протеклих петна-

706) У извештајима Главног стожера НДХ од 14, 15. и 16. фебруара 1945. о томе пише: »Немачке и хрватске борбене скупине, које надиру долином Спрече морале су сјеверно од Спрече прећи у одбрану на достигнутој црти, због јаког непријатељског противнапада.«

»Борбена скупина, која из Грачанице продире према истоку заузела је Миричине.«

»У долини Спрече узнапредовале су подхватне скупине јужно од ријеке, док је сјеверно од ријеке одбијено четири непријатељска противнапада. У овим борбама непријатељ је изгубио 161 погинулог, пет заробљених и седам стројница заплењених.« (36 НОР, У/38, док. бр. 97, 98 и 99);

После ове борбе истога дана уследило је наређење штаба 14. бригаде да се и даље са једним делом снага напада непријатељ и задрже достигнути положаји по сваку цену, а остале снаге да се сместе у близини положаја ради предаха. (Архив. ВИИ, к. 1074, рег. бр. 14/7).

ест дана, док су губици јединица НОВ за ово исто време износили: 42 погинула, 179 рањених и 17 несталих бораца.[707)]

Дајући општу оцену о дејствима 14. НОУ бригаде у првој половини фебруара, штаб дивизије је у извештају од 15. фебруара 1945. године истакао да је 14. бригада »имала најјаче борбе и захваљујући само свом одличном држању и поред несташице муниције, успевала пуних 48 часова да ломи противничке нападе, уступивши противнику мало у терену и да на тај начин створи време и могућност за предузимање потребних противмера.«[708)]

ОСЛОБОБЕЊЕ ГРАЧАНИЦЕ

Све до ангажовања нових јединица НОВ немачке и усташко-домобранске снаге имале су нешто израженију иницијативу у својим рукама на правцу Грачаница—Тузла. У то време непријатељске снаге биле су заустављене на линији: Миричина—Омербашићи—Горња Ораховица—Чеканићи—Сладна. Међутим, услед преморености и недостатка муниције јединице 14, бригаде нису биле способне да из одбране одмах пређу у противнапад. Био је неопходан предах и попуна. Стога је потчињеним батаљонима наређено да на положајима држе само једну трећину људства, а према потреби и више. Средином фебруара распоред јединица 14. бригаде био је следећи: 2. батаљон у Фалешићима, 3. батаљон у Доњим Морањцима, 1. батаљон у Сеони, 4. батаљон у селу Салунери, заједно са оперативним делом штаба бригаде, док је други део штаба бригаде са приштапским јединицама био у Љенобуду.[709)]

На десном крилу 14. бригаде према Сладни и Чеканићу била је 7. НОУ бригада, а лево 20. НО бригада на

707) 36 НОР, 1У/33, док. 88; Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 27/9, Извештај штаба 14. бригаде од 27. фебруара 1945. Према прилогу 1: 68 погииулих, 1 нестао и 8 умрлих у болници.

708) 36 НОР, 1У/33, док. 83.

709) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 12/8, Наређење штаба 14. бригаде од 14. фебруара 1945. године.

положају к. 347 (Ратиш)—Миричина. Стање код ових бригада било је нешто повољније у погледу одмерености бораца.

Осим обостране извиђачке активности, значајнијих сукоба није било све до 15/16. фебруара. Убрзо затим Немци и усташко-домобранске јединице, остављајући слабије заштитне делове, повукли су се према Грачаници на следеће положаје: Стражевац—Дурач—Српска варош—Пашалићи. Немци су се потрудили да људство са положаја извуку што је могуће у већој тајности у чему су добрим делом успели. Приметивши повлачење њихових заштитних делова, батаљони 14. бригаде покренули су најпре делове својих јединица, а ускоро, према наређењу штаба бригаде, кренуле су и остале снаге према Грачаници. Међутим, биле су заустављене снажном ватром са поменутих непријатељских положаја. Због тога је уследило наређење да се батаљони задрже у достигнутим рејонима, и то: 1. батаљон у Хускићима, 2. батаљон у Хрватима и Алибеговићима, 3. батаљон у Чеканићима и Горњој Лохињи, а 4. батаљон у Горњој Ораховици. Сутрадан је у Чеканиће стигао и оперативни део штаба бригаде, када је и 3. батаљон померен у село Букићи као бригадна резерва. Истовремено 20. НО бригада је избила на простор Доња Ораховица—Доња Јтохиња, а 7. бригада је дејствовала преко села Сладна на Сокол.[710]

Наредних два-три дана изведене су две јаче акције ради заузимања погоднијих положаја: 2. батаљон је одбацио усташко-домобранска обезбеђења са Дебелог брда испред села Пашалићи, а 4. батаљон је из рејона Пискавице потиснуо зеленокадровце такође ка Пашалићима,[711] а затим је повучен у Чеканиће. Осим ових

710) 36 НОР, 1У/34, док. 1 и 3.

711) У дневном извештају Главног стожера НДХ од 19. фебруара 1945. о томе пише:

»Ноћу 17/18. II одбијено је више парт. нападаја на Грачаницу уз 18 погинулих партизана, док су 2 домобрана погинула и један рањен. Јаке парт. снаге нападају упориште Сокол, где су се настојале пробити на запад.«(Зб НОР, У/38, док. 102). Подаци о губицима јединица НОВ су произвољни и нетачни.

акција, са једиииицама је извођена настава гађања и друга борбена обука, као и политичка настава.

Припремајући се за предстојећа дејства, 14, бригада је на овом простору остала све до 23. фебруара. Уочи напада на Грачаницу у селу Горња Ораховица је организовано свечано полагање заклетве бораца 14. НОУ бригаде, као и приредбе за борце и народ овог и суседних села. Том приликом је, у присуству штаба дивизије и штаба бригаде, командант 23. НОУ дивизије Мила-

Свечана предаја првих одликовања борцима и старешинама у Горњој Ораховици 23. фебриара 1945.

дин Ивановић после краћег говора уручио прва одликовања борцима и старешинама бригаде којима их је одликовао врховни командант НОВ и ПОЈ друг Тито. Био је то значајан датум у историји бригаде и за све њене припаднике.

Истога дана по подне штаб дивизије је издао заповест штабу 14. бригаде за напад на Грачаницу и наглазио да ће из рејона Доње Ораховице, у захвату комуникације са јужне стране, нападати 20. НО бригада, а десно, на Сокол, 7. НОУ бригада са задатком да једним

батаљоном, преко Пискавице, дејствује у правцу села Малешевићи и тиме обезбеди десни бок 14. бригаде.[712]

У ноћи 20/21. фебруара из рејона Грачанице повучен је немачки 724. пук у Добој,[713] док су на сектору Грачаница—Сокол и даље остале усташко-домобранске јединице јачине око 3.000 људи и око 1.000 зеленокадроваца.[714]

На основу процене непријатељских снага штаб 14. бригаде је одлучио да са 1. и 3. батаљоном, преко виса Дурача и Стражбе, упадне у Српску варош и преко северног дела Грачанице избије на брдо Грич, западно од града, а са 2. батаљоном да дејствује десно од главнине, преко Доње Пискавице, Пашалића и к. 356, и да након избијања у село Дедићи у Стјепан Пољу затвори комуникацију Добој—Грачаница, док је 4. батаљон задржао у резерви у рејону Пискавица. У току припрема за напад штаб бригаде је са штабовима батаљона детаљно разрадио план напада и садејства како међу батаљонима, тако и са суседима и артиљеријом коју је штаб 23. НОУ дивизије одредио да подржава напад.

У рану зору 24. фебруара батаљони су кренули ка полазним иоложајима. Први батаљон је наступао правцем Хускићи—Дурач, 3. батаљон Горња Лохиња—брдо Стражба, 2. батаљон Доња Пискавица—Пашалићи, док је оперативни део штаба бригаде прешао у заселак Борик, где је стигао и командант дивизије, а затим се у току напада пребацио на к. 451 источно од Стражбе. Након избијања батаљона на линију Дурач—к. 451 (Стражба)—Пашалићи минобацачки дивизион 120 мм 2. артиљеријске бригаде 23. НОУ дивизије са ватрених положаја из рејона Доње Лохиње, око 5.00 часова 24. фебруара, отворио је ватру на усташко-домобранске положаје Стражба—заселак Драпнићи (к. 393)—Стражевац, која је трајала десетак минута. Истовремено батаљони 14. бригаде су кренули у напад. Први батаљон у правцу к. 393—Драпнићи, 3. батаљон у правцу Стражбе, а 2. батаљон, одбацивши слабије зеленокадровске дело-

712) 36 НОР, 1У/33, док. 129 и 143.
713) 36 НОР, У/38, док. 108.
714) 36 НОР, 1У/33, док. 129.

ве из Пашалића, према брду Вепар. Са помеиутих положаја усташко-домобранске јединице су пружиле јак отпор, али и поред тога батаљони 14. бригаде су прешли на јуриш и разбиле их.

Лево од 1. батаљона, у правцу к. 309 и брда Стражевац, у исто време нападали су батаљони 20. бригаде, а десно на Сокол и у правцу села Бабићи 7. НОУ бригада.[715]

Око 9.00 часова пред снажним притиском батаљона на целом фронту усташко-домобранска одбрана је попустила: 2. батаљон је заузео брдо Вепар и надирао преко к. 356 ка Дедићима у Стјепан Пољу, а скоро у исто време 3. батаљон је заузео Стражбу и преко севернe периферије града избио на брдо Грич; 1. батаљон је заузео усташке положаје у рејону к. 393 и кроз Српску варош продро у град.

Истовремено када и батаљони 14. бригаде преко брда Стражевац и комуникацијом у јужни део Грачанице ушли су и батаљони 20. бригаде, тако да је у 10.30 часова 24. фебруара цео град са ближом околином био ослобођен.[716] Усташко-домобранске јединице и зеленокадровци брзо су се повлачиле према Добоју и са ослонцем на немачке снаге поселе следеће положаје: село Бријесница—Клокотница—Лукавица—Скиповац.

После ослобођења Грачанице 1. батаљон 14. бригаде је остављен као посадна јединица у граду и са органима народноослободилачке власти предузео мере за обезбеђење административних зграда, магацина и одржавање реда.

Док је у Грачаници завођен ред, дотле су 2. и 3. батаљон, гонећи усташе, стигли на простор источно од села Бријесница и предела Хељдовиште (к. 653) где су били заустављени јаком ватром. Тако је 2. батаљон био размештен у рејону заселак Хамзићи—Џебе, а 3. батаљон на простору Шакићи—Ибрићи. Исто тако комуникацијом Грачаница—Добој према Бријесници и брду Мотка пристизали су и батаљони 20. НО бригаде, док су

715) 36 НОР, 1У/33, док. 143 и 1У/34, док. 1 и 3.
716) 36 НОР, 1У/33, док. 143 и У/38, док. 108.

десно у рејон села Марићи према Сједом кршу стигли делови 7. бригаде.

Истога дана по подне 4. батаљон је из рејона Пискавице упућен у јужни део Грачанице, где се тада већ налазио и оперативни део штаба 14. бригаде и предузимао мере за привлачење позадинских јединица и установа.

Приликом повлачења непријатељ је у Грачаници оставио магацине са храном и нешто војничке опреме и оружја, једну локомотиву и 19 железничких вагона, неоштећене телефонске везе и друге објекте. Све ово потврђује да непријатељ није очекивао овако јак и брз напад, зато и није стигао да организује отпор у самом граду. За овако брзи слом непријатеља на положајима око Грачанице и самом граду свакако заслуга припада свим јединицама 23. НОУ дивизије, 20. бригади 45. НО дивизије, па и артиљерији 23. дивизије.

У борбама око Грачанице од 15. до 26. фебруара усташе, домобрани и зеленокадровци имали су 52 погинула, око 240 рањених и 26 заробљених. У исто време губици јединица НОВ износили су 31 погинуо, 165 рањених, 3 нестала и 1 заробљен. Од наоружања изгубљен је један пушкомитраљез.[717]

НА ТРЕБАВИ

После ослобођења Грачанице штаб 23. НОУ дивизије наредио је 14. бригади да затвори правце који воде из долине Босне, преко јужног дела Требаве и села Лукавице према Грачаници. Са тим циљем је 25. фебруара упућен 1. багаљон на простор заселак Ковачи—Рохимићи, а 4. батаљон (без једне чете која је остала у пратњи артиљерије) у рејон Фајзовићи—Хаџићи.[718] Истога дана у село Малешићи стигли су оперативни део штаба бригаде, једна батерија 120 мм из састава 2. артиљериј-

717) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 27/9, Извештај штаба 14. бригаде од 27. фебруара 1945.

718) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 15/8 и 16/8, Наређења штаба 14. бригаде од 24. и 26. фебруара 1944; 36 НОР, 1У/34, док бр. 1.

ске бригаде 23. НОУ дивизије, које су биле придодате бригади. Наредиих дана пребачене су и позадинске јединице и установе бригаде у рејону Малешића.[719] Време је било сунчано и нешто топлије.

Већ сутрадан дошло је до извесног прегруписавања снага 14. бригаде и поседања погоднијих положаја. Четврти батаљон је посео положај између села Белог Потока и Прњавора; 3. батаљон је упућен у село Брђане према четницима који су се налазили у Сјеници, Живковићима, Зелињи и другим селима на Требави; док је 1. батаљон премештен у засеоке Ибрићи и Шакићи. Основни задатак батаљона био је затварање правца из долине Босне (село Бушлетићи)—Грачаница и да са јачим извиђачким снагама насилно извиђају непријатељске снаге према реци Босни.

Десно од 14. бригаде, преко Сокола и Мећеће, продирале су 7. НОУ бригада ка Тополовићима и Скиповцу и 9. НОУ бригада према Српској Зелињи, потискујући четнике са Требаве ка долини Босне. На дан 22. фебруара 23. НОУ дивизија имала је укупно 10.909 бораца.[720]

На новим положајима све до 28. фебруара није се ништа значајније догодило, сем дејства извиђачких група. Овај крађи предах искоришћен је за сређивање и попуну јединица муницијом. Сем тога, одржани су састанци по четама и извршен је критички осврт у вези са држањем бораца у борбама вођеним од 9. до 25. фебруара. Истовремено су штабови батаљона на састанцима са командама чета и штаб бригаде са штабовима батаљона извршили детаљну анализу протеклих борби и констатовали да су се борци и старешине у борбама од 9. до 13. фебруара добро снашли у одбрани против много јачих немачких снага, осим једног случаја када се 3. чета 4. батаљона самоиницијативно повукла са положаја, па је 1. батаљону запретила опасност да буде одсечен на простору Доње Ораховице. Том

719) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 32/9, Извештај штаба 14. бпигаде од 13. марта 1945.

720) 36 НОР, 1У/34, док. 1 и 1У/33, док. 124.

приликом је указаио на још недовољну активност и сналажљивост извиђачких јединица, као и на неумешност коришћења земљишта и уређивања положаја за одбрану. Посебно је подвучено да борци превише, а понекад и без циља, троше муницију у борби, као и на однос старешина према борцима.[721]

Тих дана су одржани и састанци партијских ћелија, батаљонских бироа и актива СКОЈ-а на којима су чланови КПЈ и СКОЈ-а критички и самокритички разматрали своју активност и држање у борби као и држање својих јединица. Тада је десетак другова — бораца примљено у КПЈ, а известан број је кандидован.

Током последњих неколико дана усташе и четници су успели да консолидују своје редове и изврше груписање снага према јединицама НОВ. Стога је штаб 14. бригаде наредио да 1. батаљон у ноћи 27/28. фебруара поседне положаје Бели Поток—к. 461 а да се 4. батаљон помери десно од друма у рејону Прњавор—к. 276 (поток Лукавица), где му се пре тога предало 14 зеленокадроваца са оружјем.[722] На овим положајима је успостављена телефонска веза код батаљона. За време посеседања положаја 1. батаљон је био нападнут од усташа из правца села Лукавица, али их је он после краће борбе одбацио.

Истога дана око 5.00 часова јаче усташко-домобранске снаге из правца Добоја напале су 1. батаљон 20. НО бригаде на брду Мотка и после огорчене борбе успеле да га потисну. Сличан успех постигли су и у нападу на остале батаљоне ове бригаде, после чега су заузели Горњу и Доњу Бријесницу. Овим је било озбиљно угрожено лево крило 14. бригаде, те је штаб 1. батаљона, не чекајући посебно наређење штаба бригаде, уз подршку тешких митраљеза са једном четом напао леви бок усташа на Мотки, а затим је уследио и противнапад батаљона 20. бригаде који су потисли усташко-до-

721) Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 17/7, Наређење штаба 14. бригаде од 26. фебруара 1945. године.

722) Архив ВИИ, к, 1074, рег. бр. 45/9, Извештај штаба 4. батаљона од 10. јула 1945.

мобранске једнннце преко Клокотнице ка Добоју повративши своје положаје.[723]

Према наређењу штаба 14. бригаде у само свитање зоре 4. батаљон (без једне чете) напао је четнике на Делића брду (к. 499), а једна чета 3. батаљона на Зољином вису (к. 527). Напад је изведен са намером да се заузму доминантне тачке. Међутим, четници су пружили жесток отпор, те су се јединице НОВ уз губитке од два погинула и осам рањених бораца повукле на своје положаје. Четници су имали преко 25 избачених из строја.

Другог марта 1945. у поподневним часовима четници су јаким снагама напали 3. батаљон у рејону Брђана и после огорчене борбе потисли га све до потока јужно од села. Штаб 14. бригаде, оценивши да је стање на овом делу фронта озбиљно, упутио је тамо 2. батаљон. Одмах после доласка он је, заједно са 3. батаљоном, око 23.30 часова прешао у противнапад и у борбама током ноћи 2/3. марта успео да одбаци четнике и поврати изгубљене положаје. Потом је 2. батаљон преузео и посео положаје у рејону Брђани—Којићи, а 3. батаљон је повучен у рејон Малешићи—Хељдовиште као бригадна резерва. У овим борбама четници су имали око 25 погинулих и преко 50 рањених, као и два заробљена са једним пушкомитраљезом »бренгал«. Губици 14. НОУ бригаде износили су: 4 погинула и 17 рањених код 3. батаљона и 2 погинула и седам рањених бораца код 2. батаљона.[724]

У другој половини фебруара, под притиском јединица 14. корпуса НОВЈ, отпочело је пребацивање четничких јединица на леву обалу Босне (северно од Добоја), у средњу Босну. Тако су се у том рејону до 10. марта нашле следеће четничке јединице: 1, 5. и 8. црногорска дивизија са једним делом рањеника, болесника и избеглица, извесне 1'единице из састава избеглих снага из Србије које су обезбеђивале болнице у селу Глоговици, Трњанима, Мајевцу и Подновљу, где се преба-

723) 36 НОР, 1У/34, док. 3, Извештај штаба 45. НО дивизије од 1. марта и извештај штаба 14. НОУ бригаде од 13. марта 1945. године (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 32/9).

724) Борба је вођена против четника Павла Буришића. (Архив ВИИ, к. 1074, рег. бр. 32/9).

цио и Дража Михаиловић, док се четничка ВК са члановима ЦНК сместила у село Дуго Поље, јужно од масива Вучјака. Главнина избеглих четничких снага из Србије остала је на Требави све до 12/13. марта, када се пребацила у средњу Босну, док су на Требави и у Посавини и даље остали остаци Требавског и Мајевичког корпуса.[725]

На положајима Брђани, Којићи, предео Хељдовиште батаљони су остали све до 9. марта, осим 1. батаљона који је 6. марта повучен у село Омербашићи. Према заповести штаба 23. НОУ дивизије од 7. марта 1945. године 8/9. марта био је предвиђен напад дивизије на четничке снаге на Требави са циљем да се избије у долину Босне. Предузете су обилније припреме. Међутим, сутрадан по подне је штаб 14. корпуса НОВЈ наредио да се 23. НОУ дивизија извуче из борбе у резерву корпуса на простор: Карановац—Доња Лохиња—Ораховица——Миричина—Кртова—Порјечина, а да њене положаје преузме 25. НО дивизија.[726]

За време дејства на Требави јединице 14. бригаде избациле су из строја 178 непријатељских војника (85 погинулих, преко 50 рањених и 43 заробљена) уз сопствене губитке од 7 погинулих и 32 рањена борца.

725) Главнина четничких снага ЈВУО која се током зиме 1944/45. прикупила на Требави и у Посавини била је у врло лошем стању: око 10.000 рањеника и болесника и скоро исто толико избеглица представљало је посебан проблем за четнике. Њихове болнице у Грапској и Осјечанима биле су препуне. Четничка ВК услед критичне ситуације на немачким фронтовима није могла више да рачуна на ефикасну помоћ Немаца. Услед тога намеравала је да, после капитулације немачке оружане силе, извесно време пружа отпор јединицама ЈА и тако заинтересује светску јавност за себе, како би се она заузела за четнички покрет. (»Књига о Дражи«, св. II, 1944—1945, стр. 207, Виндзор, Канада, Српска народна одбрана, 1056; Архив ВИИ, фонд ДМ, к. 61, рег. бр. 13/3, к. 79, рег. бр. 31/3, 32/3, 35/3 и 15/4; 36 НОР, 1У/33, док. 122, напомена 3 и 1У/34, док. 17).

726) 36 НОР, Х1/2, док. 4, 14, 17 и 18.